

ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΗ ΑΠΟΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

1. Εισαγωγικά. Στόχοι και πηγές.

*Τα έθιμα του τόπου μας, όλοι μας ν' αγαπούμε,
Και τώρα δω που ήρθαμε, πρέπει να τα τηρούμε¹*

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι να διερευνηθεί κατά πόσον και με ποιούς τρόπους διατηρείται ο λαϊκός πολιτισμός των Καρπαθίων σε συνθήκες αποδημίας και στο περιβάλλον της Διασποράς². Πρόκειται για ένα ευρύτατο και πολυδιάστατο θέμα, στο οποίο μια πρώτη προσέγγιση έγινε στην εργασία μου «Καρπαθιακή Βιβλιογραφία της Διασποράς: Δημοσιεύματα Καρπαθίων μεταναστών»³.

Εδώ αναφέρομαι και αναλύω, κατά το δυνατόν, διάφορες εκφάνσεις του Καρπαθιακού λαϊκού πολιτισμού στη Διασπορά, σε φάσμα χρόνου που καλύπτει τον 19. και τον 20. αιώνα και μέχρι τις μέρες μας. Ειδικότερα, γίνεται λόγος στη συνεχιζόμενη βίωση, μεταξύ των αποδήμων και των απογόνων τους, των εθίμων του κύκλου της ζωής (π.χ. «Εφτά», βαπτίσεις, γάμοι, μακαριές), του κύκλου του έτους και του λαϊκού εορτολογίου (γλέντια σε γιορτές αγίων, έθιμα Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς, Πάσχα κ.τ.λ.), στοιχείων του υλικού πολιτισμού (διακόσμηση σπιτιών, ενδυμασία, μαγειρική), εκφάνσεων της ταυτότητας μέσα από το παραδοσιακό τραγούδι και τον χορό, καθώς και τη συνέχιση της λαϊκής στιχουργικής

¹ Μαντινάδα από γλέντι Αποκριάς στον Σύλλογο της Αδελφότητας Ολυμπιτών στη Βαλτιμόρη, 16 Φεβρουαρίου 1980, στο: Anna CARAVELI, *Scattered in Foreign Lands. A Greek Village in Baltimore*, The National Center for Urban Ethnic Affairs, The Baltimore Museum of Art, Baltimore, Maryland 1985 (χωρίς σελιδαρίθμηση).

² Για την Ελληνική Μετανάστευση και Διασπορά σημειώνω ενδεικτικά τις μελέτες: Ιωάννα ΛΑΖΙΩΤΟΥ, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό. Η Ελληνική μετανάστευση στις Η.Π.Α. κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, μετάφραση Πελαγία Μαρκέτου, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006. – Λίνα ΒΕΝΤΟΥΡΑ – Σεβαστή ΤΡΟΥΜΠΕΤΑ (επιμέλεια), περ. Σύγχρονα Θέματα, Αφιέρωμα: *Σύγχρονες θεωρήσεις του μεταναστευτικού φαινομένου*, τεύχος 92 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2006), σ. 21-86.

³ Η ανακοίνωση παρουσιάστηκε σε Συνέδριο για την Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά που οργανώθηκε στην Κάρπαθο (13-14 Ιουλίου 2008), με συνεργαζόμενους φορείς το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Καρπάθου, το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Πανεπιστήμιο La Trobe Μελβούρνης Αυστραλίας. Τίτλος του Συνεδρίου ήταν: *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας: Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*. Τα Πρακτικά του, με αξιολογες επιστημονικές ανακοινώσεις για το θέμα, πρόκειται να δημοσιευθούν σύντομα.

παράδοσης των μαντινάδων στο περιβάλλον της Αποδημίας. Στην ανάλυση αυτή επισημαίνω τη συνέχεια, αλλά και την αναβίωση διάφορων εθίμων, που εκφράζει την επιθυμία της διατήρησης της Καρπαθιακής ταυτότητας, αλλά και της σύσφιγξης των σχέσεων μεταξύ των Καρπαθίων της Διασποράς. Συναφώς, αναφέρομαι και στους μετασχηματισμούς των εθίμων και πρακτικών του λαϊκού πολιτισμού, λόγω του συνδυασμού τους με ανάλογα έθιμα και πρακτικές της κοινωνίας υποδοχής των Καρπαθίων, και στις «υβριδικές», κατά κάποιο τρόπο, μορφές εθιμικών εκδηλώσεων που προκύπτουν.

Το υλικό που αναλύεται στην εργασία αυτή, ανήκει σε τρεις κυρίως κατηγορίες: Πρώτον, Λευκώματα Καρπαθιακών Συλλόγων του εξωτερικού· δεύτερον, βιβλία Καρπαθίων αποδήμων, που αναφέρονται στις εμπειρίες τους στη Διασπορά· τρίτον, επιστημονικά δημοσιεύματα για το θέμα της Καρπαθιακής αποδημίας σε σχέση με τον λαϊκό πολιτισμό των Καρπαθίων. Υπάρχουν, βεβαίως, ορισμένες αλληλοεπικαλύψεις στις κατηγορίες αυτές, καθώς, για παράδειγμα, στα Λευκώματα και σε Καρπαθιακά περιοδικά και εφημερίδες, εντοπίζουμε και αρκετά σοβαρά, ή και επιστημονικά δημοσιεύματα⁴. Επίσης, υπάρχουν και άλλες πηγές που παρέχουν ανάλογο υλικό, όπως Καρπαθιακές εφημερίδες και περιοδικά, π.χ. το περιοδικό *KARPA-THOS*, στο οποίο επίσης αναφέρομαι σποραδικά εδώ⁵.

2. Ξενιτεμός και Σύλλογοι.

Ο Καρπαθιακός ξενιτεμός, που σήμερα αριθμεί, με συντηρητικούς υπολογισμούς, 14.000 άτομα⁶, αναπτύχθηκε στα πλαίσια της Οθωμανικής επικράτειας, με Καρπάθιους μαστόρους και τεχνίτες (λιθογλύπτες και ξυλουργούς) να ταξιδεύουν εποχικά, αλλά και με μακρόχρονη ή μόνιμη εγκατάσταση σε νησιά, όπως η Κρήτη⁷, η Σάμος⁸, και η Σύρος⁹, στην Αττική¹⁰, αλλά και στην Κωνσταντινούπολη

⁴ Βλ. Κωνσταντίνος ΜΗΝΑΣ, «Τα γεωγραφικά ονόματα στα δημοτικά τραγούδια της Καρπάθου», *Karpathian Heritage*, Federation of Karpathian Societies of America, New York 1978, σ. 210-220. – Μηνάς Αλ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, «Καρπαθιακά δικαιοπρακτικά έγγραφα του 19^{ου} αιώνα», ό.π., σ. 117-125.

⁵ Βλ. σχετικά και Χαράλαμπος ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, «Αποτυπώσεις της Καρπαθιακής μετανάστευσης: Η εφημερίδα *Καρπαθιακή Ηχώ*, 1966-1979», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις* (Κάρπαθος, 13-14 Ιουλίου 2008), Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Καρπάθου με τη συνεργασία του Ε.Κ.Π.Α. και του Ε.Κ.Ε.Μ.Ε. Πανεπιστημίου La Trobe Μελβούρνης Αυστραλίας, υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

⁶ Αναστάσιος ΤΑΜΗΣ, «Καρπαθιακή Διασπορά και ερευνητικά ερωτήματα», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό.π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

⁷ Βλ. σχετικά Έφη ΨΙΛΑΚΗ, «Καρπαθιακές μνήμες σε υπέρθυρα, περιθυρώματα και άλλα λαϊκά λιθανάγλυφα της Κρήτης», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό.π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

και στην απέναντι Μικρά Ασία¹¹, όπου εγκαταστάθηκαν σε πόλεις, όπως το Αϊδίνι¹², όπου απέκτησαν και δικό τους Σύλλογο το 1890¹³. Από τα τέλη του 19. και κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20. αιώνα, εργάστηκαν στο Σουδάν, στην Αιθιοπία και στο Μαρόκο, σε έργα που απαιτούσαν ειδικευμένους τεχνίτες και εργάτες, ενώ κάποιοι εργάστηκαν στην Περσία¹⁴. Ο πρώτος Καρπάθιος μετανάστης της Αμερικής ήταν ο Μαστροπαναγιώτης, που ταξίδεψε στις Η.Π.Α. το 1872, ενώ σε σημαντικούς αριθμούς άρχισαν να μεταναστεύουν οι Καρπάθιοι από τις αρχές του 20. αιώνα. Ο Μανώλης Κασσώτης έχει ασχοληθεί συστηματικά με την Καρπαθιακή μετανάστευση και Διασπορά σε μια σειρά μελετών του, που παρέχουν πολύτιμο υλικό και χρήσιμες αναλύσεις¹⁵. Οι μεγάλες περιόδους της Καρπαθιακής μετανάστευσης στις Η.Π.Α. ήταν

⁸ Βλ. σχετικά Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ, «Καρπάθιοι στη Σάμο (19^{ος}-20^{ος} αι.)», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας. Πρακτικά Συνεδρίου* (Κάρπαθος, 21-26 Μαρτίου 2006), Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου – Επαρχείο Καρπάθου, Αθήνα 2008, σ. 189-200.

⁹ Μιλτ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, «Οι Δωδεκανήσιοι της Διασποράς στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (1821-1912)», *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, 10 (1984), σ. 245.

¹⁰ Βλ. Δέσποινα ΔΑΜΙΑΝΟΥ, «Καρπάθιοι λατόμοι στη Ν. Μάκρη, Μαραθώνα. Εργασιακές συνθήκες και απόπειρες ένταξης στην τοπική κοινωνία», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 395-424.

¹¹ Μιλτ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, «Οι Δωδεκανήσιοι της Διασποράς στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (1821-1912)», ό. π., σ. 246-248.

¹² Νικ. Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, «Ο αποικισμός Καρπαθίων εις Μικρασίαν και το Αϊδίνι», *Καρπαθιακά Μελέται*, 1 (1979), σ. 24-32.

¹³ Βλ. σχετικά Μιχαήλ Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Οι Απανταχού της γης Σύλλογοι Απεριτών Καρπάθου «Ομόνοια» και το κοινωφελές έργο τους. Με δραστηριότητες και άλλων Συλλόγων Απεριτών (1890-2006)*, τόμος Α', Αθήνα 2007, σ. 43.

¹⁴ Βλ. σχετικά Ευαγγ. Ν. ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ, «Καρπάθιοι τεχνίτες στο Σουδάν και στην Αιθιοπία», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Β' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας. Πρακτικά Συνεδρίου* (Κάρπαθος, 26-29 Σεπτεμβρίου 2001), Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου, Νομαρχιακή Αυτο-διοίκηση Δωδεκανήσου – Επαρχείο Καρπάθου, Αθήνα 2003, σ. 189-239. Βλ. επίσης, Ευαγγ. Ν. ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ, «Καρπάθιοι τεχνίτες στο Ιράν», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό. π., σ. 327-340. Για τους Καρπάθιους μετανάστες της Αιθιοπίας και τη δράση του Συλλόγου τους «Η Πρόοδος» στην Αντίς Αμπέμπα, βλ. Μιχαήλ Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Οι Απανταχού της γης Σύλλογοι Απεριτών Καρπάθου «Ομόνοια» ...*, ό. π., σ. 59-69. Για τους Καρπάθιους τεχνίτες στο Μαρόκο, βλ. Evangelia N. GEORGITSOYANNI, “Greek Masons in Africa: The Case of the Karpathian Masons in Morocco”, *Journal of Oriental and African Studies*, vol. 14 (2005), p. 111-120.

¹⁵ Βλ. σχετικά Εμμ. Γ. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Η Καρπαθιακή παροιμία της Αμερικής. Το ιστορικό της», *Karpathian Heritage*, ό.π., σ. 47-92. Επίσης, βλ. Μαν. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Η Καρπαθιακή παροιμία της

από τα τέλη του 19. αιώνα έως το 1924, οπότε άρχισαν να μπαίνουν περιορισμοί στη μετανάστευση για τη χώρα αυτή, και πάλι από το 1964 έως το 1970 περίπου. Ο κύριος όγκος των Καρπαθίων μεταναστών, γύρω στις 10.000, βρίσκεται στην Αμερική, και είναι συγκεντρωμένος στις μητροπολιτικές περιφέρειες της Νέας Υόρκης, Βαλτιμόρης, Washington D.C., Chicago και Pittsburgh και στην κεντρική Florida¹⁶. Από τη δεκαετία του 1970 και εξής, με τη βελτίωση των πολιτικών και οικονομικών συνθηκών στην Ελλάδα, αρκετοί Καρπάθιοι του εξωτερικού αποφασίζουν να παλιννοστήσουν¹⁷. Οι Καρπάθιοι επίσης μετανάστευσαν στη σημερινή Ζιμπάμπουε (πρώην Ροδεσία), και πολύτιμο υλικό για την παροικία τους μας έδωσε σε εργασία του ο Μιχαήλ Χιώτης¹⁸. Εξ άλλου, στη μακρινή Αυστραλία υπάρχει κοινότητα 200 περίπου Καρπαθίων, στην πρωτεύουσα Καμπέρα, που έχει μελετηθεί ιστορικά από τον Αναστάσιο Τάμη, κοινωνικά και λαογραφικά από τη Βασιλική Χρυσανθοπούλου¹⁹. Η μετανάστευση των Καρπαθίων, τόσο εκτός, όσο και εντός Ελλάδος, γινόταν με πρόσκληση συγγενών και φίλων από τους ήδη εγκατεστημένους εκεί, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν στους τόπους αυτούς πυρήνες εγκατάστασης που συνδέονταν με δεσμούς κοινής καταγωγής. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς, το γεγονός αυτό διευκολύνει τη διατήρηση των τοπικών Καρπαθιακών ταυτοτήτων και τη δημιουργία σχετικών συλλόγων στα νέα περιβάλλοντα εγκατάστασης.

Εντός των Ελληνικών ορίων, οι Καρπάθιοι ήταν από τους πρώτους Δωδεκανήσιους που εγκαταστάθηκαν στο λεκανοπέδιο Αττικής, ιδιαίτερα δε στα

Αμερικής», *Καρπαθιακά Χρονικά*. (Περιοδική Επιστημονική Έκδοση Πολιτισμικής Δράσης του Καρπαθιακού Κέντρου Έρευνας και Πολιτισμού), 1 (2006), σ. 38-42. Βλ. και Μαν. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Η Καρπαθιακή παροικία της Αμερικής», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό.π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

¹⁶ Μαν. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Η Καρπαθιακή παροικία της Αμερικής», *Καρπαθιακά Χρονικά*, 1 (2006), σ. 42.

¹⁷ Βλ. σχετικά Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Ο τόπος της πατρίδας στο λόγο και στις εθιμικές τελετουργίες των Καρπαθίων της Κάμπερρας Αυστραλίας», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 1027-1032.

¹⁸ Βλ. σχετικά Μιχαήλ Π. ΧΙΩΤΗΣ, «Η Καρπαθιακή παροικία της Νοτίου Ροδεσίας (Zimbabwe), και αξιόλογοι Καρπάθιοι στην Καλιφόρνια και στη Μαλαισία», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά(19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό.π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

¹⁹ Βλ. σχετικά Α. Μ. ΤΑΜΙΣ, “Karpathians in the New World countries of the diaspora”, στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 937-949. Επίσης, βλ. Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Ο τόπος της πατρίδας ...», ό.π., σ. 1027-1074. Για τη μεταπολεμική μετανάστευση των Καρπαθίων γενικότερα, βλ. Χ. Ν. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, «Δημογραφικές εξελίξεις στην Κάρπαθο στο β' μισό του 20^{ου} αιώνα», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Β' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 485-509.

*Τις ευχές μας για τα
50 Χρόνια του Λυλλόγρου*

Γεώργιος και Μαρία Πρωτόπαπας

τα τέκνα: Βασίλης,

Νίκος και Δούλα

50ή ΕΠΕΤΕΙΟΣ

.....
GOLDEN ANNIVERSARY
.....

Κ.Ε.Π.Α.

PAN-KARPATHIAN
EDUCATIONAL & PROGRESSIVE
ASSOCIATION OF AMERICA
(1928-1978)

ΕΠΙ ΤΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΟΥΣ
ΓΟΝΙΜΟΥ ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΤΕΙΡΑΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΡΟΙΚΙΑΝ ΜΑΣ

Α Π Ε Υ Θ Υ Ν Ο Μ Ε Ν

ΘΕΡΜΟΝ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΙΚΟΝ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΝ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΝ
ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΟΝ ΣΩΜΑΤΕΙΟΝ ΑΜΕΡΙΚΗΣ.

**Federation of Karpathian Societies
of America**

New York, New York

Καμίνια του Πειραιά, στο Μαρούσι κ.λπ.²⁰, ενώ δημιούργησαν ανθηρή παροικία και στη Ρόδο²¹.

Στη μελέτη αυτή εστιάζω την προσοχή μου περισσότερο στους Καρπάθιους του εξωτερικού, αλλά αναφέρομαι σποραδικά και σε εκδηλώσεις του λαϊκού πολιτισμού και των Καρπαθίων της Ελλαδικής Διασποράς. Άλλωστε, οι τρόποι διατήρησης και μεταβίβασης του πολιτισμού και της ταυτότητας και στις δύο περιπτώσεις είναι παρόμοιοι, οι Σύλλογοί τους έχουν παρόμοιες δραστηριότητες και επικοινωνούν μεταξύ τους για την προώθηση των κοινών τους στόχων.

Οι Σύλλογοι, τόσο οι Παγκαρπαθιακοί, όσο και οι τοπικοί, εντός και εκτός Ελλάδος, αποδεικνύουν και συγχρόνως ενισχύουν, τους δεσμούς που συνδέουν τους απόδημους Καρπάθιους μεταξύ τους και με την ιδιαίτερη πα-τρίδα τους. Παράδειγμα αποτελεί η Pan-ΚΕΡΑ, η Παν-Καρπαθιακή Εκπαιδευτική και Προοδευτική Οργάνωση Αμερικής (Pan-Karpathian Educational Progressive Association of America), που ιδρύθηκε το 1928 από τους Καρπάθιους του Pittsburgh και των περιχώρων «με σκοπό την αλληλοβοήθεια των Καρπαθίων της Αμερικής και τη βελτίωση της Παιδείας στην Κάρπαθο»²². Σε Χαιρετισμό μου στο Αναμνηστικό Λεύκωμα που εξέδωσε ο Σύλλογος το 1997 για τον εορτασμό της 69. επετείου του, σημείωνα ότι «η ιστορική αυτή οργάνωση των Καρπαθίων συνέβαλε τα μέγιστα στη διατήρηση της πλούσιας λαογραφικής κληρονομιάς του νησιού μας στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και στη σύσφιγξη των σχέσεων των μελών της σε δύσκολες κυρίως εποχές»²³. Ανάλογους στόχους και δραστηριότητες παρουσιάζει και ο Σύλλογος των Απανταχού Καρπαθίων Αττικής.

Η προσπάθεια των Καρπαθιακών Συλλόγων της Αποδημίας επικεντρώνεται σε τρεις κατευθύνσεις: Στη βοήθεια της ιδιαίτερης πατρίδας, στη διατήρηση και σύσφιγξη των σχέσεων μεταξύ των συμπατριωτών που βρίσκονται στη Διασπορά, και στη μεταβίβαση του Καρπαθιακού πολιτισμού και της ταυτότητας στις νεότερες γενιές. Το μέλημα αυτό αυξάνει σε σπουδαιότητα, καθώς η πρώτη γενιά των

²⁰ Βλ. σχετικά Μιλτ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ, «Οι Δωδεκανήσιοι της Διασποράς στα χρόνια της Τουρκοκρατίας (1821-1912)», ό. π., σ. 246-7. – Ρέα ΚΑΚΑΜΠΟΥΡΑ, «Η οικονομική και συμβολική ενδυνάμωση του γενέθλιου τόπου: Η αδελφότητα των απανταχού Ολυμπιτών Καρπάθου «Η Δήμητρα», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό. π., σ. 600.

²¹ Βλ. Χαρ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, «Αποτυπώσεις της Καρπαθιακής μετανάστευσης: Η εφημερίδα Καρπαθιακή Ηχώ (1966-1981)», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό. π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

²² Εμμ. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Το ιστορικό της ΚΕΡΑ», *69th Anniversary, Pan-Karpathian Educational Progressive Association of America*, July 1997, σ. 6.

²³ Μηνάς Αλ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, «Χαιρετισμός προς την Παν-Καρπαθιακή Εκπαιδευτική και Προοδευτική Οργάνωση Αμερικής Παν-ΚΕΡΑ», *69th Anniversary, Pan-Karpathian Educational Progressive Association of America*, July 1997, σ. 5.

©Smithsonian Institution

Traditional Olympian dance at the Smithsonian Folklife Festival 1972 at the National Mall in Washington, DC.

Πάνο Χορός στο Φεστιβάλ του Smithsonian Folklife Festival το 1972 στο National Mall in Washington, DC. Χορεύουν οι Βασίλειος Νταργάκης, Στέλλα Ματσόγκου, Παναγιώτης Ματσόγκος, Γεώργιος Παπαμανώλης, Ευγενία Παραγιού, Λευτέρης Αγγελίδης, Σοφία Παραγιού, Νικόλαος Μοσχονάς, Βασιλική Ε. Μοσχονά, Νικόλαος Παπανικολάου, Μαρία Κακαρόλη, Βασίλειος Κακαρόλης

The group consisted of Antonis Zografidis, Manolis Kritikos, Vasilis Halkias, George Prearis, Elias Minatsis, George Kanakis, Vasilis Sofillas, Ioannis Diakogeorgiou, Minas Michaelidis, Maria A. Nicolaidis, Vasilis Kelepesis, and Konninos Papanikolaou. They performed in various American cities successfully. In both 1972 and 1974 Festivals the Olympians excelled and made Olympos known universally.

On many occasions, the local press marveled at them and gave a more detailed description of who the Olympites in Baltimore were. In the archives of the Smithsonian Institution there is a rich collection of material on Olympites, their "glendis", their songs as well as abundant photographic material from their presentations.

It may be difficult to realize the impact of these events, especially the festivals of the Smithsonian Institution. With its activities, the Brotherhood brought Olympos to the capital of the United States, Washington, DC. These festivals brought much deserved recognition to Olympos and Diafani. They made our villages known to America as well as to the world through the activities and archives of the Smithsonian Institution. The impact from the cultural promotions stimulated interest to visit Olympos which is present even to this day.

Financial Prosperity of the Brotherhood

The 1970s are perhaps the most important years for the Brotherhood, which reached its cultural and financial peak. Through the volunteer work of its many members, the Brotherhood managed to accumulate the manpower to participate in the Festivals in Washington, DC in 1972 and 1974 as well as the Baltimore City Fairs. Sales of various traditional goods, prepared by the women of the Brotherhood, were responsible for the financial prosperity of the Brotherhood. In fact, most of the participants were at personal loss as they were spending time away from their own jobs.

Volunteerism and harmony brought the Olympian Brotherhood prosperity and financial success. This financial strength is what allowed the Brotherhood to fulfill the needs of both our villages Olympos and Diafani as well as the needs of our local community here in Baltimore.

A group from the Olympian Brotherhood at the Greek Independence Parade in Baltimore, MD.
 Ομάδα του Σύλλογο μας συμμετέχει στην παρέλαση εορτασμού της 25ης Μαρτίου στην Βαλτιμόρη.

Young Dance Group 2003: Nick G. Protopapas, Foula G. Protopapa, Kostas V. Protopapas, Sofia M. Papavasili, John G. Georgakis, Antonia M. Papavasili, Pantelis N. Vasilarakis, Chrisovalantou E. Orfanou, George N. Fourtinias, Irene I. Georgaki, Manolis J. Georgakis, Marina V. Protopapa, Nick V. Protopapas, Vasilis N. Fourtinias, Kostas E. Orfanos.

μεταναστών συνεχώς ελαττώνεται και κυριαρχούν αριθμητικά οι γεννημένοι στη Διασπορά Καρπάθιοι. Το περιεχόμενο των Λευκωμάτων των Συλλόγων δείχνει τη βαρύτητα που προσδίδεται σε αυτό το ζήτημα. Πάνω απ' όλα, όμως, η σημασία της μεταβίβασης του Καρπαθιακού πολιτισμού στις νεότερες γενιές αποδεικνύεται από την πρωτοβουλία ίδρυσης του Καρπάθικου Σπιτιού στο New Jersey, όπου υπάρχει η μεγαλύτερη σε αριθμό Καρπαθίων και επιχειρήσεων παροικία της Αμερικής. Την ίδρυσή του ανέλαβε το Παγκαρπαθιακό Ίδρυμα που συνεστήθη για τον σκοπό αυτόν το 1981. Το 1993 έγιναν τα εγκαίνια του Καρπάθικου Σπιτιού, ενός διώροφου κτηρίου 8.000 περίπου τετραγωνικών μέτρων, που περιλαμβάνει αίθουσα τελετών, αίθουσες συνεδριάσεων, αίθουσα συναντήσεων με Καρπαθιακή διακόσμηση των εσωτερικών χώρων, γραφεία συλλόγων κ.τ.λ. Όπως αναφέρει ο Μανώλης Κασσώτης σε σχετικό άρθρο του στο περιοδικό *KARPATHOS*, στόχος του Καρπάθικου Σπιτιού είναι «να γίνει το πολιτιστικό, συλλογικό και κοινωνικό κέντρο της παροικίας και η κιβωτός του καρπαθιακού πολιτισμού στην Αμερική»²⁴. Αυτό επεδίωκε να το επιτύχει με τη διοργάνωση εκδηλώσεων Συλλόγων, πολιτιστικών δραστηριοτήτων, κοινωνικών εκδηλώσεων της Καρπαθιακής παροικίας, όπως «“Εφτά”, βαφτίσια, γενέθλια, showers, αρραβώνες, γάμοι, μακαρίες, κ.λπ.», με τη στέγαση αρχειοφυλακείου και βιβλιοθήκης, των εκδοτικών δραστηριοτήτων του περιοδικού *KARPATHOS*, και με τη λειτουργία του ως τόπου συνάντησης, «στέκι των Καρπαθίων της περιοχής και περαστικών που θέλουν να συναντηθούν με άλλους συμπατριώτες μας»²⁵. Αντιλαμβάνεται κανείς ότι το Καρπάθικο Σπίτι αποτελεί ένα συμβολικό, αλλά και πραγματικό χώρο, μέσα στον οποίο ξετυλίγεται σε όλες της τις εκφάνσεις η Καρπαθιακή ταυτότητα και ο λαϊκός πολιτισμός, και μεταβιβάζονται από τη μια γενιά στην άλλη²⁶.

Ακόμη και τα ονόματα των Καρπαθιακών Συλλόγων, κυρίως των τοπικών, εμβληματικά και συνοπτικά, ονομάζουν τις «μικρές πατρίδες» των Καρπαθίων της Διασποράς. Αναφέρω μερικά, τα οποία απέστειλαν Χαιρετισμούς και σύντομα άρθρα στο Λεύκωμα *Karpathian Heritage* της Ομοσπονδίας Καρπαθιακών Σωματείων Αμερικής, που εκδόθηκε το 1978: ο Σύλλογος Μενετιατών Αμερικής «Η 5^η Οκτωβρίου» (σ. 33), ο Σύλλογος Μεσοχωριτών Αμερικής «Παναγία η Βρυσσιανή» (σ. 41), ο Σύλλογος Οθειτών Καρπάθου «ο Άγιος Παντελεήμων» (σ. 42-43), η Αδελφότης Ολυμπιτών Καρπάθου «Η Ζωοδόχος Πηγή Διαφανίου» (σ. 44-45), η

²⁴ Μαν. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Το Καρπάθικο Σπίτι είναι πραγματικότητα», *KARPATHOS*. Official Publication of the Federation of Karpathian Societies of America, Inc., vol. XIV, no 31 (October 1993), σ. 12.

²⁵ Μαν. ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Το Καρπάθικο Σπίτι ...», *KARPATHOS*, ό. π., σ. 12.

²⁶ Για την αναδημιουργία του τόπου της πατρίδας με την καλλιέργεια της μνήμης από τους μετανάστες και από τους απογόνους τους και με την αποτύπωση στον χώρο οροσήμων-συμβόλων του τόπου καταγωγής, βλ. Renée HIRSCHON-ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ, «Μνήμη και ταυτότητα. Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες της Κοκκινιάς», στο βιβλίο: Ευθ. ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ – Θεόδ. ΠΑΡΑΔΕΛΛΗΣ (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Παρελθόν. Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1993, σ. 327-356.

KARPATHOS

**OFFICIAL PUBLICATION
OF THE
FEDERATION OF KARPATHIAN
SOCIETIES OF AMERICA, INC.**

**VOLUMES: XIII - XIV
ISSUES: 29-31 • YEARS: 1992-1993**

N E W Y O R K , N . Y . 1 9 9 3

«Women's Karpathian Society of Omonoia. Η Γυναικεία Στοά Απεριτισσών «Η Κυρά Παναγιά» (σ. 38-40)²⁷. Ανάλογη είναι και η ονομασία του Συλλόγου Μενετιατών Καρπάθου Μοντρεάλ – Καναδά «Ο Ιερός Βράχος», καθώς και άλλων Συλλόγων του εσωτερικού και του εξωτερικού. Οι επιλογές των εμβληματικών ονομάτων των Συλλόγων αυτών παραπέμπουν στους τοπικούς προστάτες Αγίους των χωριών ή σε στοιχεία της ιστορίας και της παράδοσής τους, για τα οποία οι απόδημοι Καρπάθιοι είναι υπερήφανοι (για παράδειγμα, «Η 5. Οκτωβρίου 1944» ανακαλεί την ηρωική συμβολή των Μενετιατών στην Απελευθέρωση της Καρπάθου κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο).

3. Ο λαϊκός πολιτισμός της Καρπάθου στα Λευκώματα των Αποδήμων.

Τα αναμνηστικά Λευκώματα που δημοσιεύουν οι Καρπαθιακοί και άλλοι Ελληνικοί τοπικοί Σύλλογοι, για να εορτάσουν σημαντικές επετείους της ιστορίας τους, αποτελούν πολύτιμες πηγές για την Ιστορία και τη Λαογραφία των αποδήμων μας. Τα Λευκώματα αυτά, επιμελημένα στην εμφάνιση και συχνά χρυσόδετα, αποτυπώνουν την εικόνα κάθε Καρπαθιακής κοινότητας πρισματικά, με αναφορά στην ιστορία, στην κοινωνικο-οικονομική παρουσία και στις πολιτιστικές εκδηλώσεις των μελών της. Οι αξίες των Καρπαθίων της Διασποράς τονίζονται στις σελίδες τους, όπως αντικατοπτρίζονται, για παράδειγμα, στους επαίνους σε ευεργέτες της ιδιαίτερης πατρίδας ή της παροικίας²⁸. Οι οικονομικές δραστηριότητες προβάλλονται μέσα από τη διαφήμιση των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρουν συμπατριώτες. Η νέα γενιά επίσης προβάλλεται, με τις απόψεις και τα διλήμματά της, αλλά και μέσα από τις φωτογραφίες των παιδιών και των νέων που δημοσιεύουν γονείς και παππούδες, με τα ονόματά τους, συχνά συνοδευόμενες από μαντινάδες που εκφράζουν τα συναισθήματα των εν λόγω παιδιών και νέων για την Κάρπαθο και τον πολιτισμό της. Πολλά από τα Λευκώματα είναι δίγλωσσα (στα Ελληνικά και στα Αγγλικά), αφού απευθύνονται και σε Καρπάθιους γεννημένους στο εξωτερικό, που δεν διαβάζουν πλέον Ελληνικά με άνεση ή καθόλου.

Στα παλαιότερα Λευκώματα υπάρχουν εκτεταμένα κείμενα στα Ελληνικά, με ιστορικό και λαογραφικό ενδιαφέρον, αλλά και κάποια στα Αγγλικά, από αμερικανογεννημένους Καρπάθιους, που απευθύνονται στο αναγνωστικό κοινό της δεύτερης γενιάς. Κάτι τέτοιο συναντάμε στο Λεύκωμα *Karpathian Heritage* (=Καρπαθιακή Κληρονομιά), που εξέδωσε η Ομοσπονδία Καρπαθιακών Συλλόγων Αμερικής το 1978 με στόχο, όπως αναφέρεται στον Πρόλογο της έκδοσης, να αποτυπώσει «τον πολιτισμό, την ιστορία, τη λαογραφία και τη λογοτεχνία της Καρπάθου και της Καρπαθιακής Κοινότητας της Αμερικής»²⁹. Ήδη με τη διατύπωση αυτή δηλώνεται ότι η Καρπαθιακή παροικία έχει συνείδηση της δικής της, ιδιαίτερης

²⁷ Βλ. σχετικά *Karpathian Heritage*, Federation of Karpathian Societies of America, New York 1978.

²⁸ Βλ. σχετικά Μ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ, «Λευκώματα Καρπαθίων μεταναστών», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Β΄ Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας...*, ό. π., σ. 407.

²⁹ Foreword, *Karpathian Heritage*, Federation of Karpathian Societies of America, New York 1978, σ. XII.

ιστορίας, πολιτιστικής παρουσίας και ταυτότητας στη Διασπορά, την οποία και επιχειρεί να αποτυπώσει στο Λεύκωμα³⁰. Αυτό γίνεται με μια σειρά ενημερωτικών κειμένων για την ιστορία και τις δραστηριότητες των διάφορων Συλλόγων, με αρκετά ευθυμογραφήματα και ανέκδοτα στα Ελληνικά, αλλά και με κάποια κείμενα στα Αγγλικά, που αποδίδουν τις σκέψεις της δεύτερης γενιάς για τον τόπο καταγωγής τους. Η Aphrodite Matsakis Scarato γράφει το κείμενο: “Women and Loneliness in America and Karpathos. A Cross-cultural Psychological Perspective” (=Γυναίκες και μοναξιά στην Αμερική και στην Κάρπαθο. Μια διαπολιτισμική ψυχολογική προοπτική), στο οποίο συγκρίνει τη θέση και την κοινωνική υποστήριξη των γυναικών στις δύο κοινωνίες (σ. 160-163). Και η Joanne Scoulos, δημοσιεύει κείμενο με θέμα: “The Shadows of Yesterday” (=Οι σκιές του χθες), μίαν αποτίμηση της ζωής και του λαϊκού πολιτισμού της Ολύμπου (σ. 169-171).

Το *Karpathian Heritage* είναι ένα πλουσιότατο σε πληροφορίες Λεύκωμα, το οποίο απαιτεί χρόνο και χώρο για την πλήρη παρουσίασή του (την έκανα ήδη στον Α΄ τόμο του περιοδικού *Καρπαθιακά Μελέται*, το 1979)³¹. Εδώ περιορίζομαι να σχολιάσω δύο ακόμη στοιχεία του. Πρώτον, τη χρήση μαρτυριών και προφορικών πηγών στην ανασύνθεση της Ιστορίας της Καρπαθιακής μετανάστευσης, που τα κείμενα του Λευκώματος αυτού και άλλων παρόμοιων, γενικότερα, μας παρέχουν. Έχει γίνει σήμερα αποδεκτή η σημασία μιας ιστορίας «από τη βάση», που μας δίνουν οι προφορικές πηγές, μιας προφορικής ιστορίας που εμπίπτει στο αντικείμενο έρευνας και της Λαογραφίας. Για παράδειγμα, στο εκτενές κείμενό του για το ιστορικό της Καρπαθιακής παροικίας της Αμερικής (σ. 47-92), ο Μανώλης Κασσώτης αναφέρει και ευχαριστεί τους κύριους πληροφορητές που του έδωσαν γραπτό, αλλά και προφορικό υλικό για την εργασία του, υπογραμμίζοντας έτσι τη σημασία της προφορικής αυτής ιστορίας και παράδοσης (σ. 48).

³⁰ Για την καταγραφή και μελέτη της Λαογραφίας των Αποδήμων από γόνους της δεύτερης γενιάς, βλ. σχετικά Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «‘Ο βίος εν τη ξενιτεία’: Λαογραφικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις στη μελέτη της ελληνικής μετανάστευσης», ανακοίνωση στο Συνέδριο για τον εορτασμό των 100 χρόνων της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, (11-12 Μαρτίου 2009), υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

³¹ Μηνάς Αλ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, «Karpathian Heritage, Federation of Karpathian Societies of America, New York 1978. [Καρπαθιακή κληρονομιά. Ομοσπονδία Καρπαθιακών Σωματείων Αμερικής, Νέα Υόρκη 1978, σσ. 438]», βιβλιοπαρουσίαση, *Καρπαθιακά Μελέται* 1 (1979), σ. 377-380.

Karpathian Heritage

Federation of Karpathian

Societies of America

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο, το οποίο επίσης συναντάμε άφθονο σε Καρπαθιακά περιοδικά και εφημερίδες, είναι η παράθεση, επώνυμα, ευθυμογραφημάτων και ανεκδοτολογικού υλικού, συχνά με την τοπική προφορά. Υπάρχει πλήθος ανεκδότων, τα περισσότερα προερχόμενα από τον αείμνηστο γιατρό Ηλία Χωρατατζή, ιδρυτή Καρπαθιακών και Δωδεκανησιακών Σωματείων στην Ελλάδα και στην Αμερική³². Η επανάληψή τους σε διάφορα έντυπα, μαρτυρεί πόσο δημοφιλές ήταν το είδος, αλλά και η πεζή, πέραν της στιχουργικής, σάτιρα, στους Καρπάθιους της Διασποράς³³. Παραθέτω ορισμένους τίτλους από το Λεύκωμα, για να φανεί η χαριτωμένη θεματολογία των ανεκδότων: «Η Γλώσσα» (σ. 113), «Να μην είναι Τούρτσικα» (σ. 142), «Η Α(γ)ελά(δ)α» (σ. 168), «Τα Γαϊδούρια» (σ. 191), «Ο Λωλλός Παπάς» (σ. 195), «Η Αιώνια Μητέρα» (σ. 207), «Οι Γάαρρρρροι με τα Πέντε Ρο» (σ. 220), «Οι Άσωτοι» (σ. 234), «Οι Καλαούροι» (σ. 235), «Η Γέφυρα του Ντελλαγούερ» (σ. 236), και «Οι Κερατάδες» (σ. 249), όλα αφηγημένα από τον Η-λία Χωρατατζή. Υπάρχει επίσης το ευθυμογράφημα «Η «Δρίλλα» της Λαμπρής», από τον Γιάννη Κοκκινίδη, που επίσης χρησιμοποιεί το τοπικό ιδίωμα στους διαλόγους των ηρώων του (σ. 192-195). Πέρα από την αγάπη για ένα είδος καλλιεργημένο στην Κάρπαθο, αντιλαμβανόμαστε ότι τα ανέκδοτα αυτά ήταν προσφιλή, επειδή ήταν γραμμένα στην τοπική διάλεκτο, που οι ξενιτεμέ-νοι αναγνώστες τους τη νοσταλγούσαν και τη χαίρονταν.

Στα πιο πρόσφατα Λευκώματα τα κείμενα είναι πλέον σταθερά και στις δύο γλώσσες. Θ' αναφερθώ διεξοδικότερα στο δίγλωσσο Λεύκωμα του Συλλόγου Ολύμπου-Διαφανίου Βαλτιμόρης Αμερικής, που εκδόθηκε το 2007, με τίτλο: *Voyage from Olympos. 50 Years in Baltimore* (=Οδοιπορικό από την Όλυμπο. 50 χρόνια στη Βαλτιμόρη), λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που παρουσιάζει για τη μελέτη του Καρπαθιακού λαϊκού πολιτισμού στη Διασπορά, και μάλιστα στη σημερινή εποχή. Όπως ταιριάζει με την Καρπαθιακή παράδοση της μαντινάδας, ο Νικόλαος Καστελλοριζιός, μέλος του Συμβουλίου του Συλλόγου, χαιρετίζει το Λεύκωμα με το δίστιχο:

*Πενήντα χρόνια πέρασαν και χίλια να τα φθάσεις,
και άλλες γενιές στη ξενιτιά μ' Όλυμπο να μπολιάσεις* (σ. 11).

Στο διανθισμένο με πλήθος φωτογραφιών και μαντινάδων Λεύκωμα ξεχωρίζουμε, για το λαογραφικό τους ενδιαφέρον, το κείμενο για την ιστορία των Ολυμπιτών στην Αμερική και τα κείμενα-χαιρετισμούς Φίλων του Συλλόγου, που αναφέρονται σε απόψεις της ιστορίας τους. Πρώτα, η εκτενής αναφορά στη

³² Βλ. σχετικά Μανώλης ΚΑΣΣΩΤΗΣ, «Ηλίας Χωρατατζής και Μιχάλης Γεργατσούλης, τα δύο κάστρα του Απόδημου Ελληνισμού», *Καρπαθιακά Χρονικά*, 1 (2006), σ. 176-179.

³³ Βλ. σχετικά Βαγγ. Ι. ΓΕΡΓΑΤΣΟΥΛΗΣ, *Τραγουδώντας και σατιρίζοντας την Κάρπαθο*, Αθήνα 1997. Ανάλογες επισημάνσεις κάνει στη μελέτη της η Σοφία ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΠΑΡΑΣΧΟΥ, «Η τραγουδισμένη και αφηγημένη ξενιτιά. Σύγχρονη αισθητική θεώρηση», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά*, ό.π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

μετανάστευση των Ολυμπιτών στην Αμερική και στην ιστορία του Συλλόγου (σ. 16-38 στα Ελληνικά, σ. 40-57 στα Αγγλικά), με πολύτιμες πληροφορίες για τη ζωή και την πολιτισμική δράση των Ολυμπιτών της Βαλτιμόρης, μιας κοινότητας με έντονη παρουσία και προβολή του λαϊκού πολιτισμού της Καρπάθου στην ευρύτερη Αμερικανική κοινωνία.

Αναφέρονται οι προσπάθειες του Συλλόγου να γαλουχήσει τους νεαρούς Ολυμπίτες της Αμερικής στις αξίες και στα έθιμα του τόπου καταγωγής τους μέσα από μαθήματα χορού και τραγουδιού: «Δεν πρέπει να ξεχνάμε», διαβάζουμε, «ότι για ορισμένα απ' αυτά τα παιδιά, αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος επαφής τους με την Ολυμπίτικη κουλτούρα καθώς δεν είχαν την ευκαιρία να ταξιδέψουν και να επισκεφθούν την Κάρπαθο»³⁴.

Το Λεύκωμα προβάλλει αντάξια τη φωτογραφική έκθεση στο Baltimore Museum of Art με θέμα: *Scattered in Foreign Lands: A Greek Village in Baltimore* (=Σκορπισμένοι στην ξενιτιά: Ένα Ελληνικό χωριό στη Βαλτιμόρη), που παρουσιάστηκε στις 30 Ιουνίου-18 Αυγούστου 1985. Η ανθρωπολόγος Anna Caraveli, επικεφαλής του προγράμματος της Έκθεσης, αφιέρωσε πέντε χρόνια μελετώντας, με επιτόπιες έρευνες, συμμετοχική παρατήρηση και συνεντεύξεις, την Όλυμπο και τους Ολυμπίτες της Βαλτιμόρης. Κατέγραψε τα γλέντια τους, τόσο στο χωριό όσο και στην Αμερική, μελέτησε τον υλικό πολιτισμό των σπιτιών και της ενδυμασίας τους. Μέρος του πλούσιου αυτού εθνογραφικού υλικού, μαζί με φωτογραφικό υλικό φημισμένων φωτογράφων με θέμα την Όλυμπο, παρουσιάστηκε στην έκθεση του Μουσείου Τέχνης της Βαλτιμόρης. Μεταξύ άλλων, υπήρχε αναπαράσταση του εσωτερικού του Καρπάθικου σπιτιού καθώς και του σπιτιού του Ολυμπίτη στη Βαλτιμόρη, ώστε να φαίνονται οι μεταβολές και οι συγκερασμοί υλικών πολιτισμικών στοιχείων στο περιβάλλον της μετανάστευσης. Η έκθεση συνοδεύτηκε από ομότιτλο βιβλίο της Anna Caraveli, με εξαιρετικές φωτογραφίες, εισαγωγή και κείμενα που αφορούν την αναδημιουργία της Ολυμπίτικης ταυτότητας στη Διασπορά³⁵. Η παρουσίαση της έκθεσης αυτής έδωσε το έναυσμα για τη δημιουργία της ταινίας *A Village in Baltimore*, ενός ντοκυμαντέρ που περιγράφει τη ζωή τεσσάρων νεαρών γυναικών στην καινούργια τους πατρίδα. Η ταινία αυτή έχει χρησιμοποιηθεί συχνά στην πανεπιστημιακή διδασκαλία.

Με υπερηφάνεια οι συγγραφείς του Λευκώματος διαπιστώνουν πως «σιγά-σιγά οι Ολυμπίτες γίνονται μέρος της ίδιας της πόλης, στην οποία έχουν εγκατασταθεί και μοιράζονται μαζί της ό, τι έχουν να προσφέρουν» (σ. 27). Την άποψη αυτή, που εκφράζει το άνοιγμα της Ολυμπίτικης κοινότητας στην Αμερικανική κοινωνία, αλλά και, αντίστοιχα, το έμπρακτο ξεκίνημα μιας θετικής, ποικιλότητας στάσης των Αμερικανών προς τις εθνοτικές ομάδες, υπάρχει και στον

³⁴ *Voyage from Olympos. 50 Years in Baltimore. Οδοιπορικό από την Όλυμπο. 50 χρόνια στη Βαλτιμόρη*. Olympian Brotherhood of America Baltimore, Maryland. Σύλλογος Ολύμπου-Διαφανίου Βαλτιμόρης, Αμερικής, H/A Heritage Publications Inc. and The Olympian Brotherhood of Baltimore, Maryland, 2007, σ. 26.

³⁵ Βλ. Anna CARAVELI, *Scattered in Foreign Lands: A Greek Village in Baltimore*, ό.π.

Χαιρετισμό των Martin Koenig και Ethel Raim, ερευνητών που ξεκίνησαν την έρευνα της Ολυμπίτικης κοινότητας για λογαριασμό του φεστιβάλ για τη λαϊκή ζωή της Αμερικής (Festival of American Folklife) του Smithsonian Institution το 1972. Οι Koenig και Raim αποτιμούν την πολιτισμική και την πολιτική ακόμη σημασία της εν λόγω έρευνας και των αποτελεσμάτων της, με τα εγκάρδια, συγκινητικά λόγια: «Σαν ομάδα μας αγκαλιάσατε και ανοίξατε τις πόρτες των σπιτιών σας, μας επιτρέψατε να γνωρίσουμε ποιοι είστε, και μαζί ετοιμάσαμε μια παράσταση εντελώς μοναδική για το Washington Mall, πρωτόγνωρη για την Αμερική του 1972. Αυτή ήταν μια εποχή, που σχεδόν καμία εθνικότητα της Αμερικής δεν αντιπροσωπευόταν σε κανένα λαϊκό Φεστιβάλ, ούτε και σε αυτό το Ινστιτούτο του Smithsonian. Το 1972 κατά τη διάρκεια του εορτασμού της Ανεξαρτησίας της Αμερικής, το Σαββατοκύριακο της 4^{ης} Ιουλίου, για πρώτη φορά, παραδοσιακοί χοροί και μουσική από το χωριό της Ολύμπου παρουσιάστηκαν μπροστά σε δεκάδες χιλιάδες ενθουσιασμένων Αμερικανών, από διάφορες φυλές, θρησκείες και εθνικότητες... Η παρουσία τόσων πολλών ατόμων της κοινότητάς σας, μας έδειξε πώς μια κοινότητα γιορτάζει διά μέσου των ηθών και των εθίμων της... Το πρόγραμμα του Smithsonian «Παλιά έθιμα στην καινούργια πατρίδα» (Old Ways in the New World) δημιουργήθηκε αμέσως μετά απ' αυτή σας την παράσταση και επηρεάστηκε από αυτό που επέδειξε η δική σας η κοινότητα το 1972 ...» (σ. 72-73).

Οι πολιτισμικές ανταλλαγές ανάμεσα στους Καρπάθιους μετανάστες και στην κοινωνία της Αμερικής, τονίζονται επίσης ιδιαίτερα από τους συντάκτες του Λευκώματος. Γίνεται αναφορά στο πρόγραμμα ετήσιων επισκέψεων κατά τα τελευταία οκτώ χρόνια, φοιτητών του Πανεπιστημίου Maryland Institute College of Art, με τη συνοδεία του Καθηγητή τους, Manuel Theodore, που συντήρησε το Τέμπλο της Παναγίας της Ολύμπου. Σκοπός της επίσκεψης είναι να ζωγραφίσουν τοπία και απόψεις του λαϊκού πολιτισμού της βόρειας Καρπάθου (αυτό είναι μέρος της πανεπιστημιακής τους εκπαίδευσης). Εξάιρει ο καθηγητής τους τη σημασία των εκπαιδευτικών αυτών προγραμμάτων ως εξής: «Αν και είναι βασικά προγράμματα ζωγραφικής, γίνεται μια εκπαιδευτική εμπειρία διασταυρωμένης κουλτούρας γι' αυτούς τους φοιτητές από την Βαλτιμόρη. Οι φοιτητές του Maryland Institute College of Art φεύγουν από την Όλυμπο έχοντας δει και ζωγραφίσει ένα έξοχο τοπίο, αλλά επίσης έχοντας παρατηρήσει και παρακολουθήσει ένα τρόπο ζωής ο οποίος κατά ποικίλους τρόπους έχει παραμείνει δίχως αλλαγή για πολλούς αιώνες» (σ. 79).

Αν η Όλυμπος και οι Ολυμπίτες δρουν μνήμονες του πολιτισμού τους στην Αμερική, δεν παύει (κάθε άλλο) να είναι σημαντική και η επιρροή της χώρας αυτής στον τρόπο ζωής και στον πολιτισμό των Ολυμπιτών ανά τον κόσμο: αυτό διαπιστώνουν οι συγγραφείς του Λευκώματος. Σε ένα τμήμα του με τίτλο: «Αμερικανική επιρροή στην Όλυμπο», δηλώνεται απερίφραστα ότι «ο Σύλλογος ήταν αυτός που αποτέλεσε όργανο εξαγωγής της Ολυμπίτικης κουλτούρας». Επίσης, γίνεται αναφορά στα διάφορα Αμερικανικά γλυκά, αστραφτερά χρυσούφανα υφάσματα για την κατασκευή του σακοφούστανου, πιτσίλια με swarowski, μαντίλια κ.τ.λ., που αγοράζονται και στέλλονται ή μεταφέρονται από τους μετανάστες στην Όλυμπο, αλλάζοντας έτσι ως ένα βαθμό την όψη του υλικού πολιτισμού του νησιού (σ. 33).

Πάνω απ' όλα, όμως, τονίζονται στο Λεύκωμα οι εκδηλώσεις και τα στοιχεία που δηλώνουν τη συνέχεια του Ολυμπίτικου ύφους και ήθους στη Διασπορά. Επαινούνται οι γυναίκες της κοινότητας για τη διατήρηση της μαγειρικής και της ενδυματολογικής παράδοσης του νησιού: «Η προσήλωση των γυναικών στην παράδοση είναι αυτή που έχει ως αποτέλεσμα να διατηρείται ακόμη και σήμερα στην Βαλτιμόρη η παραδοσιακή μας στολή, το καβάι (...) Οι Ολυμπίτισσες μητέρες είναι αυτές που φέρνουν την Όλυμπο στο κάθε σπίτι (...) Έχουμε πολλά παραδείγματα παιδιών γεννημένων και μεγαλωμένων στην ξενιτιά που γίνονται προασπιστές του παραδοσιακού γλεντιού και της πατροπαράδοτης μουσικής» (σ. 36-7). Δεν παραλείπονται ούτε οι αναβιώσεις εθίμων που τελούνται στην κοινότητα της Βαλτιμόρης, όπως το έθιμο της αποκριάτικης μακαρούνας, γλέντια στο Ολυμπίτικο σπίτι, και το έθιμο των Χριστουγεννιάτικων καλάντων, που φέρνουν το μήνυμα των Χριστουγέννων στα Ολυμπίτικα σπίτια (σ. 38).

Κλείνω την αναφορά μου στο Λεύκωμα με την επισήμανση του Φωτογραφικού Οδοιπορικού του Συλλόγου, με δημοσίευση πλήθους φωτογραφιών που απεικονίζουν ποικίλες πλευρές της ζωής και του πολιτισμού των Ολυμπιτών της Βαλτιμόρης (σ. 139-181). Πολύτιμο υλικό για τη Λαογραφία και την Ιστορία, αν και πρέπει να επισημανθεί η ελλιπής τεκμηρίωση, καθώς δεν αναφέρεται η χρονολογία (και η κυριότητα) των σχετικών φωτογραφιών.

4. Ο λαϊκός πολιτισμός της Καρπάθου σε βιβλία αποδήμων Καρπαθίων.

Οι αυτοβιογραφικές σελίδες, οι αφηγήσεις ζωής των μεταναστών εμπίπτουν στα ενδιαφέροντα της Λαογραφίας, αφού συχνά μας δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της μετανάστευσης, αλλά και για τον πολιτισμό των μεταναστών³⁶. Υπάρχει μια σειρά απομνημονευμάτων Καρπαθίων για την αποδημία και τη ζωή του μετανάστη, τα οποία έχουν ήδη παρουσιαστεί στην παρουσία της «Καρπαθιακής Βιβλιογραφίας της Διασποράς» (βλ παραπάνω, σημείωση 2)³⁷. Πρόκειται για τα βιβλία των Βασίλη Ν. Μελά, Νικολάου Γ. Φιλιππίδη και Michael B. Lentakis.

Ο Βασίλης Μελάς (Μενετές 1912 – Αθήνα 2010), εξέδωσε το 1999 ένα αυτοβιογραφικό, εν πολλοίς, βιβλίο, με τίτλο: *Τρία χρόνια βιοπάλης στην Περσία* (Αθήνα 1999, με πρόλογο δικό μου). Ο ήρωάς του, ο Βρόντης (πρόκειται για μυθιστορηματική αυτοβιογραφία), ξεκινά με μια περιγραφή του μι-σεμού και των εθίμων του στην Κάρπαθο (σ. 15)³⁸. Στη συνέχεια περιγράφει το ταξίδι και τις εμπειρίες του στην Περσία, όπου δούλεψε ως εργάτης σε οι-κοδομές και σε τεχνικές

³⁶ Βλ. σχετικά Δημ. ΜΠΕΝΕΚΟΣ, *Η βίωση της μετανάστευσης στη Γερμανία. Κείμενα και άνθρωποι*. Εκδόσεις Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2007.

³⁷ Με δύο από τα βιβλία αυτά, του Νικολάου Γ. Φιλιππίδη και του Βασίλη Ν. Μελά, ασχολείται στην εργασία της και η Σοφία ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΠΑΡΑΣΧΟΥ, ό.π.

³⁸ Βλ. σχετική αναφορά στο ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΠΑΡΑΣΧΟΥ, ό.π.. Βλ. επίσης Σοφία ΚΑΝΑΚΗ-ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ, «Εθιμα του μισεμού και το μαράζι της ξενιτιάς στη δημοτική και λαϊκή ποίηση της Καρπάθου», *Καρπαθιακά Χρονικά*, ό.π., σ. 50-62.

VOYAGE FROM OLYMPOS

50 YEARS IN BALTIMORE

ΟΔΟΠΟΡΙΚΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΟ

50 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΒΑΛΤΙΜΟΡΗ

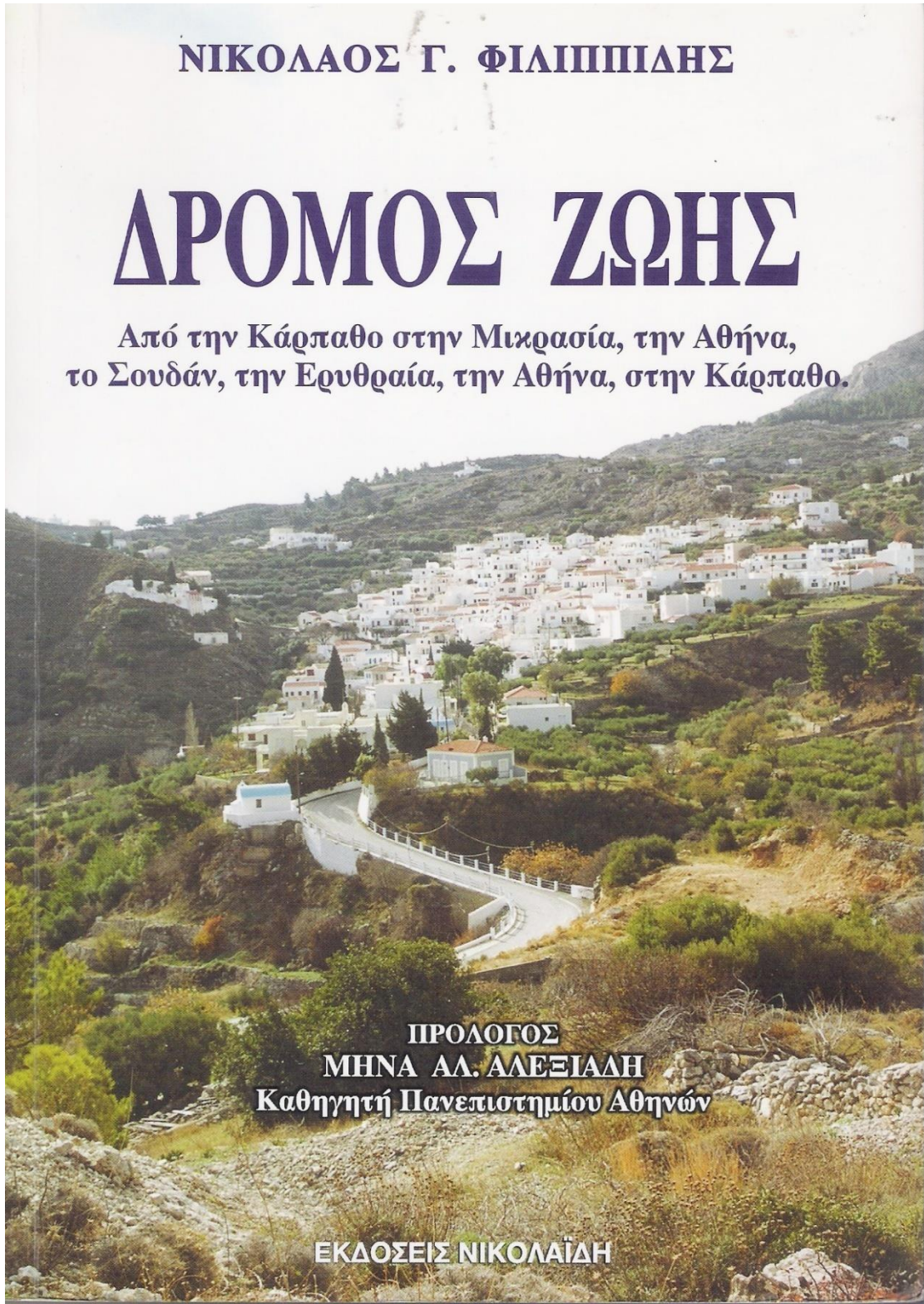
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ

ΔΡΟΜΟΣ ΖΩΗΣ

**Από την Κάρπαθο στην Μικρασία, την Αθήνα,
το Σουδάν, την Ερυθραία, την Αθήνα, στην Κάρπαθο.**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΜΗΝΑ ΑΔ. ΑΛΕΞΙΑΔΗ
Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

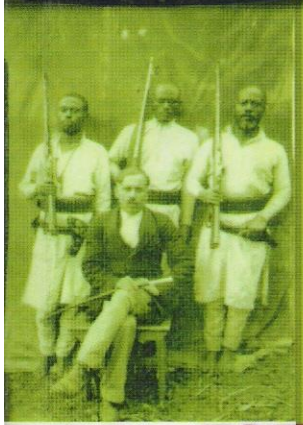
εταιρίες σιδηροδρομικών έργων κατά την περίοδο 1935-38, τότε που πολλοί Καρπάθιοι αναζητούσαν εργασία στη χώρα εκείνη. Σε μια γλώσσα συγκινητική, που κάποτε εκφράζει τα νοήματά της με στίχους, άμεση, με στοιχεία και της Καρπαθιακής ντοπιολαλιάς, ο Βρόντης ανιστορεί τα βάσανα του ίδιου και των εργαζόμενων στις γαλαρίες. Τις εντυπώσεις του αποτυπώνει σε σχέδια που συνοδεύουν το κείμενο, αφού ήταν και ζωγράφος.

Ο Βρόντης μας γνωρίζει έναν κόσμο πολυεθνικό απαρτιζόμενο από μοναχικούς άνδρες μετανάστες από διάφορα μέρη της Ευρώπης (Ιταλία, Γερμανία, Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα). Δημιουργούν φιλίες, κυνηγούν άγρια ζώα μαζί, «ζουν όλοι σαν μια οικογένεια, έτοιμοι και να υποστούν κινδύνους για άλλους» (σ. 89), και βρίσκουν το κουράγιο, παρά την κούρασή τους, να φλερτάρουν ή να γλεντίσουν και να τραγουδήσουν στις μεγάλες γιορτές. Εξίσου σημαντικές είναι οι διαπιστώσεις του Βρόντη για τους ντόπιους, τους «Περσιάνους», οι οποίοι στην πλειοψηφία τους είναι πάμπτωχοι, αν και φιλότιμοι και φιλόξενοι. Οι εργάτες τον μαθαίνουν τραγούδια «περσιάνικα», μια οικογένεια τον φιλοξενεί στον χώρο της για ένα χρονικό διάστημα. Τότε συνειδητοποιεί τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες της Περσίας, τις μεγάλες διακρίσεις ανάμεσα στους πλούσιους γαιοκτήμονες και στους φτωχούς κολλήγους.

Γεννημένος στη Βωλάδα το 1912, ο Νικόλαος Γ. Φιλιππίδης συνέγραψε κι αυτός, σε μεγάλη ηλικία, την αυτοβιογραφία του, *Δρόμος Ζωής: Από την Κάρπαθο στη Μικρασία, την Αθήνα, το Σουδάν, την Ερυθραία, την Αθήνα, στην Κάρπαθο* (Κάρπαθος 2004, το προλογίζω επίσης). Πρόκειται, όπως το λέει και ο τίτλος, για την εξιστόρηση της πορείας της ζωής του, αλλά έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους μελετητές της Διασποράς, καθώς ο συγγραφέας, σε γλώσσα απλή, μας δίνει πολλές πληροφορίες για τους τόπους όπου έζησε, τις εκεί Ελληνικές κοινότητες και τις δραστηριότητές τους, στις οποίες ο ίδιος συμμετείχε με πρωτεύοντα, συχνά, ρόλο.

Επί είκοσι περίπου χρόνια, από το 1937 έως το 1958, ο Νικόλαος Φιλιππίδης έζησε και εργάστηκε στο Σουδάν και στην Ερυθραία, αρχικά ως υπάλληλος σε επιχειρήσεις και στη συνέχεια ως επιχειρηματίας ο ίδιος. Μας δίνει πολλά ιστορικά, τοπογραφικά και κοινωνικά στοιχεία για τις χώρες αυτές, καθώς και για τον Ελληνισμό τους. Για την επιρροή των Ελλήνων στο Σουδάν ενδεικτικά αναφέρει ότι μέχρι και το 1940 οι πινακίδες της τροχαίας στους κεντρικούς δρόμους του Χαρτούμ ήταν γραμμένες στα Αγγλικά, στα Αραβικά και στα Ελληνικά, ενώ το 1960 6.500 περίπου Έλληνες ζούσαν ακόμη στη χώρα αυτή. Στις δύο πρώτες δεκαετίες του 1900, 700 περίπου Καρπάθιοι απασχολούνταν στα έργα της γέφυρας του Νείλου και στην οικοδόμηση κρατικών κτηρίων, του ταχυδρομικού μεγάρου και της Αγγλικανικής Εκκλησίας του Χαρτούμ. Στη συνέχεια προωθήθηκαν στην Αιθιοπία, στην Περσία, στο Βελγικό Κογκό, στο Μαρόκο, ή επέστρεψαν στην πατρίδα.

Θα κλείσω την αναφορά μου στα αυτοβιογραφικά βιβλία για τη μετανάστευση με ένα πολύ χρήσιμο έργο που δημοσιεύθηκε πρόσφατα, στην Αγγλική γλώσσα. Πρόκειται για το βιβλίο του Michael B. Lentakis, *Ethiopia: A View from Within* (Janus Publishing Company, London, England 2005). Γιος του Βασίλη Ηλία Λεντάκη, και αδελφός του γνωστού, πνευματικού ανθρώπου, επιστήμονα και πολιτικού Ανδρέα Λεντάκη (1925-1997), ο Μιχάλης Λεντάκης είναι πραγματικός

Ethiopia

A View From Within

Michael B. Lentakis

ΒΑΣΙΛΗΣ Ν. ΜΕΛΑΣ

**ΤΡΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΒΙΟΠΑΛΗΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΣΙΑ**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΑΘΗΝΑ 1999

γόνος της Ελληνικής-Καρπαθιακής Διασποράς στην Αιθιοπία, όπου γεννήθηκε το 1932, και την οποία αγάπησε βαθιά και εγκατέλειψε με δυσκολία το 1994, για να ξεκινήσει μια νέα ζωή στην Αθήνα.

Με πολλή αγάπη, αλλά και πόνο για τον τόπο του, μέσα από τις εμπειρίες του, ο συγγραφέας περιγράφει τη ζωή του στο κοσμοπολίτικο περιβάλλον των Ευρωπαϊκών αποικιοκρατικών κύκλων της Αιθιοπίας, αλλά και τις δραστηριότητες της εκεί Ελληνικής κοινότητας. Παραθέτοντας την ιστορία του πατέρα του, μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή των Καρπαθίων στην Αιθιοπία στις αρχές του 20. αιώνα. Ο Βασίλειος Λεντάκης επιστατούσε στην κατασκευή της Αγγλικανικής Εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στην Αντίς Αμπέμπα, καθώς και του παλατιού του Αυτοκράτορα των Αιθίοπων, Μενελίκ, και των ιαματικών λουτρών Μενελίκ. Όπως και άλλοι Έλληνες, παντρεύτηκε Αιθιοπίδα και από τον γάμο αυτόν γεννήθηκε ο μεγάλος αδελφός του Μιχάλη, Ηλίας. Μεταξύ άλλων πληροφοριών που μας παρέχει, ο συγγραφέας αναφέρεται στις σχέσεις των Ελλήνων με γυναίκες της χώρας αυτής και στις αντιξοότητες, τους διωγμούς και τους ξυλοδαρμούς, που υπέστησαν τα παιδιά τέτοιων μικτών γάμων Ευρωπαίων με Αιθιοπίδες, κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (σ. 70).

Αποτιμώντας συνοπτικά τα αυτοβιογραφικού χαρακτήρα αυτά βιβλία, καθώς και ανάλογα δημοσιεύματα που ήδη υπάρχουν και που αναμφίβολα θα προκύψουν στο μέλλον, εύκολα εκτιμά κανείς τη σημασία τους για την αποτύπωση της μετανάστευσης σε εποχές και χώρους μακρινούς και δυσεξιχνίαστους πλέον, παράλληλα προς την αξία των βιοματικών εμπειριών των Καρπαθίων μεταναστών που μας δίνουν.

5. Επιστημονικά δημοσιεύματα για τον λαϊκό πολιτισμό των αποδήμων Καρπαθίων.

Μετά την αναφορά μου στις συλλογικές και ατομικές προσπάθειες των ίδιων των αποδήμων, και στις αρχές της ανάπτυξης του λαϊκού πολιτισμού της Καρπάθου σε συνθήκες μετανάστευσης, προχωρώ στη συνέχεια στην ανασκόπηση της περιγραφής και θεώρησής τους από την επιστημονική κοινότητα.

Υπάρχει μια σειρά μελετών που αναλύουν τα σημαντικότερα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού των Καρπαθίων αποδήμων και των απογόνων τους και συνοψίζονται στα εξής θέματα έρευνας: Γλέντι και ταυτότητα, έθιμα του κύκλου της ζωής, έθιμα του λαϊκού εορτολογίου, υλικός πολιτισμός και λαϊκή τέχνη, και προφορική λαϊκή στιχουργική παράδοση (μαντινάδες).

«Προσελκύσθηκα στην μελέτη του γλεντιού επειδή ήταν ένας μικρόκοσμος της Ολυμπτικής κοινωνίας που απεικονίζει τον τρόπο με τον οποίο βλέπει τον κόσμο, την κοινωνία, την ιστορία, τις κοινωνικές σχέσεις, τις προσωπικές εμπειρίες, αλλά και τα ατομικά ταλέντα του καθενός», γράφει η Anna Caraveli στη συγχαρητήρια επιστολή της στον Σύλλογο των Ολυμπιτών της Βαλτιμόρης για την έκδοση του επετειακού Λευκώματός τους³⁹. Όπως γνωρίζουμε, η Caraveli ανέλυσε τη

³⁹ «Συγχαρητήρια Επιστολή από την Άννα Καραβέλη», στο *Voyage from Olympos. 50 Years in*

σημασία του γλεντιού για τη δημιουργία και την ανασύσταση της Ολυμπίτικης κοινότητας στο σημαντικό άρθρο της “The Symbolic Village: Community Born in Performance” (=Το Συμβολικό Χωριό: Μια κοινότητα γεννιέται μέσα από την παράσταση)⁴⁰. Το κλασικό, πλέον, αυτό λαογραφικό άρθρο, ακολούθησε ένας αριθμός επιστημονικών μελετών που ασχολούνται με το ίδιο θέμα. Αναφέρω τη διδακτορική διατριβή του Παύλου Κάβουρα, *Glendi and Xenitia: The Poetics of Exile in Rural Greece (Olymbos, Karpathos)* [=Γλέντι και Ξενιτιά: Η ποιητική του εκπατρισμού στην αγροτική Ελλάδα (Ολυμπος Καρπάθου)], καθώς και το αξιόλογο άρθρο του για το Καρπαθιακό γλέντι ως τελετουργία και παράσταση⁴¹. Επίσης, ένα σημαντικό άρθρο για τη σημασία του γλεντιού στους απόδημους Καρπάθιους της Καμπέρας Αυστραλίας ως πολιτισμικής έκφρασης που καλλιεργεί και θεραπεύει τη νοσταλγία, προβάλλει και διατηρεί σύμβολα, και τους συνδέει με τον τόπο καταγωγής τους, γράφτηκε από τη Βασιλική Χρυσανθοπούλου και δημοσιεύτηκε στα Πρακτικά του Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας⁴². Σε πρόσφατο μάλιστα άρθρο της, η Βασιλική Χρυσανθοπούλου αναλύει το Καρπαθιακό γλέντι ως «σύμβολο-κλειδί» (key symbol) της Καρπαθιακής ταυτότητας, τόσο για τους κατοίκους της νήσου όσο και για τους Καρπάθιους της Διασποράς, στο φως της σχετικής θεωρίας της Sherry Ortner⁴³. Σημειώνω την εξής αποτίμηση του Καρπαθιακού γλεντιού: «Το γλέντι συνοψίζει τη νοσταλγία των Καρπαθίων της διασποράς για την πατρίδα, για την κοινότητα των συμπατριωτών, πραγματική και φαντασική, και για το παρελθόν. Είναι ο τόπος όπου εκφράζονται οι αξίες, τα συναισθήματα και οι πρακτικές του Καρπαθιακού πολιτισμού, για παράδειγμα, οι ρόλοι των φύλων, η ηλικιακή ιεραρχία, η συγγένεια, η φιλία, η φιλοξενία και η

Baltimore/ Οδοιπορικό από την Ολυμπο. 50 χρόνια στην Βαλτιμόρη, ό.π., σ. 70.

⁴⁰ Anna CARAVELI, “The Symbolic Village: Community Born in Performance”, *Journal of American Folklore*, 98: 389 (1985), σ. 259-286.

⁴¹ Βλ. σχετικά P. KAVOURAS, *Glendi and Xenitia: The Poetics of Exile in Rural Greece (Olymbos, Karpathos)*, διδακτορική διατριβή, U.M.I., Ann Arbor, Michigan 1990. Βλ. επίσης, Π. ΚΑΒΟΥΡΑΣ, «Το καρπάθικο γλέντι ως τελετουργία και παράσταση: μια κριτική ανθρωπολογική προσέγγιση του συμβολισμού των παραδοσιακών τελεστικών τεχνών», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Υπουργείου Πολιτισμού, Εθνικού Πολιτισμικού Δικτύου Πόλεων, Δήμων Κομοτηνής και Κέντρου Λαϊκών Δρωμένων με θέμα: «Λαϊκά δρώμενα: Παλιές μορφές και σύγχρονες εκφράσεις»*, Υπουργείο Πολιτισμού – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1996, σ. 65-81.

⁴² Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Ο τόπος της πατρίδας στο λόγο και στις εθμικές τελετουργίες των Καρπαθίων της Κάμπερρας Αυστραλίας», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ΄ Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό. π., σ. 1027-1074.

⁴³ Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς», στο Ελ. Αλεξιάκης, Μ. Βραχιονίδου και Ανδρ. Οικονόμου (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Συμβολισμός στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2008, σ. 323-357. Βλ. επίσης S. B. ORTNER, “On Key Symbols”, *American Anthropologist* 75/5 (1973), σ. 1338-1346.

γενναιοδωρία, η διαλογικότητα, η κοινωνική επιβράβευση και η κριτική. Συνεπώς, είναι ένα σύμβολο συνόψισης (summarizing symbol) για το σύστημα του Καρπαθιακού πολιτισμού, με την έννοια ότι «οι σημασίες του έχουν προτεραιότητα σε σχέση με άλλες σημασίες του συστήματος» (Ortner 1973: 1344)⁴⁴.

Το γλέντι της Καρπάθου διατρέχει όλες τις εορταστικές τελετουργίες των αποδήμων, τόσο του κύκλου του έτους (εορτολογικές) όσο και του κύκλου της ζωής (διαβατήριες). Τα «Εφτά» του παιδιού⁴⁵, βαπτίσεις, αρραβώνες και γάμοι, όλα επισφραγίζονται με γλέντια που παλιά γίνονταν στα σπίτια των αποδήμων, ενώ τα τελευταία χρόνια τείνουν να οργανώνονται σε ευρύτερους χώρους, για παράδειγμα, σε κοινοτικές ή εκκλησιαστικές αίθουσες, σε αίθουσες συλλόγων ή σε ξενοδοχεία.

Θα σταθώ στη μελέτη του γάμου, ως δεύτερου σημαντικού θέματος που έχει προσεχθεί και μελετηθεί στο πλαίσιο της Καρπαθιακής Διασποράς. Ξεκινώ με τις καλές παρατηρήσεις της Anna Caraveli για τον «τριπλό γάμο» (the triple wedding), όπως τον ονομάζει, των Ολυμπιτών της Βαλτιμόρης. Η ερευνήτρια παρατήρησε ότι ο γάμος του 1980 που περιγράφει ήταν ένα μίγμα Καρπαθιακών (συγκεκριμένα, Ολυμπίτικων), γενικότερων Ελληνικών και Αμερικανικών στοιχείων και εθίμων. Επρόκειτο για προξενικό, κι έτσι νύφη και γαμπρός ήταν και οι δύο Ολυμπίτες. Η γαμήλια τελετουργία, πέρα από το δεδομένο Ορθόδοξο τυπικό της, περιλάμβανε τη νύφη ντυμένη με λευκό νυφικό, σε αντίθεση με το σακοφούστανο του παραδοσιακού Ολυμπίτικου γάμου, και, από την άλλη, εκκλησιαστικό όργανο που συνόδευε τον ιερέα, και παράνυμφες και παράγαμπρους να πλαισιώνουν το ζευγάρι, κατά το Αμερικανικό πρότυπο. Η δεξίωση, με τη σειρά της, έγινε σε ένα μεγάλο ξενοδοχείο, με Αμερικανικό μενού και μια Ελληνο-Αμερικανική ορχήστρα, που έπαιζε Ευρωπαϊκά, Αμερικανικά και Ελληνικά τραγούδια και χορούς όλων των κατηγοριών (π.χ. λαϊκά, τσάμικα και καλαματιανά). Στις πρωινές, όμως, ώρες, και αφού η πλειοψηφία των προσκεκλημένων είχαν πλέον φύγει, οι Ολυμπίτες πήγαν στη δική τους λέσχη, όπου μια διαφορετική δεξίωση έλαβε χώρα, με παραδοσιακό φαγητό και γλυκά του γάμου και με γλέντι, σύμφωνα με την πατροπαράδοτη συνήθεια και τάξη. Οι γονείς της νύφης εξήγησαν στην Caraveli ότι ο δαπανηρός αυτός γάμος δεν μπορούσε να αποφευχθεί, αφού ανήκαν σε ευρύτερα Ελληνικά και Αμερικανικά περιβάλλοντα, από τα οποία προέρχονταν πολλοί από τους προσκεκλημένους τους, τους οποίους έπρεπε να δεξιωθούν με τον κατάλληλο τρόπο⁴⁶.

Από την παραπάνω περιγραφή, αντιλαμβάνεται κανείς ότι ο γάμος, με αυτές τις ιδιαιτερότητές του, συνοψίζει και διατηρεί, όπως και το γλέντι, την Καρπαθιακή ταυτότητα στη Διασπορά, κι όταν ακόμη μετασχηματίζεται ως προς κάποια στοιχεία του αναγκαστικά, για λόγους προσαρμογής στο εκάστοτε κοινωνικό περιβάλλον⁴⁷.

⁴⁴ Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς», ό.π., σ. 339.

⁴⁵ Βλ. για το έθιμο αυτό Μηνάς Αλ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, Δωδεκάνησα: Λαϊκός Πολιτισμός, β' έκδοση, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2005, σ. 252-261.

⁴⁶ Anna CARAVELI, *Scattered in Foreign Lands*, ό.π. (χωρίς σελιδαρίθμηση).

⁴⁷ Βλ. σχετικά Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Εορταστικές τελετουργίες, συμβολισμός και

Αυτή είναι και η άποψη της Μαριγούλας Κρητσιώτη, που μελέτησε γάμους Καρπαθίων στην Αμερική στα εκεί ταξίδια της το 1989 και το 1990⁴⁸. Στην ανάλυσή της επικεντρώνεται στις εξής βασικές πρακτικές/έθιμα, που συνθέτουν μια κοινή μορφή του Καρπαθιακού γάμου στην Αμερική για άτομα από διάφορα χωριά της Καρπάθου: τα κουλούρια του γάμου (με εξαίρεση την Όλυμπο), το κάλεσμα, τα σεντόνια (το στόλισμα, δηλαδή, των προικιών), το στόλισμα του γαμπρού και της νύφης, το φαγητό, το καθιστό γλέντι και τον χορό.

Η Κρητσιώτη επισημαίνει διαφορές ως προς το χρονοδιάγραμμα των γαμήλιων τελετουργιών μεταξύ Καρπάθου και Καρπαθίων Αμερικής, αλλά και προσθήκη εθίμων από την Αμερικανική κοινωνία, για παράδειγμα, το πάρτυ των εργένηδων, τις έντυπες προσκλήσεις και τη δεξίωση, με τελετάρχη, ασίδα από παράνυμφες και παράγαμπρους, και με κυριαρχία Αμερικανικών και πανελλαδικών χορών. Όπως και η Caraveli, διαπιστώνει ότι ο γαμήλιος *φουμιστός* χορός, με τα δυο σόγια να χορεύουν πιασμένα 'εκατέρωθεν' των νεονύμφων, και με τις συγγενείς να χορεύουν κρατώντας πιάτα με σησαμόμελι, ακολουθεί μετά το γαμήλιο βαλς και τους Ελληνικούς (Δωδεκανησιακούς) χορούς. Η Μαριγούλα Κρητσιώτη κάνει την ενδιαφέρουσα παρατήρηση ότι ο μικροχώρος του σπιτιού είναι αυτός που επιτρέπει τη διατήρηση των Καρπαθιακών εθίμων, «ορίζεται ως «δικός», υποδέχεται και στις πόλεις της Αμερικής τις δραστηριότητες εκείνες του γάμου που θεμελιώθηκαν και μορφοποιήθηκαν στο σπίτι της Καρπάθου» (σ. 154). Ο ευρύτερος χώρος έξω από το σπίτι «ακυρώνει την πομπή του γάμου και τις διαδρομές της, συντέμνει πολύ το λάλημα γαμπρού και νύφης, καθώς δεν ανταποκρίνεται στη μικρή οικιστική μονάδα του Καρπάθικου χωριού» (σ. 154). Παρ' όλες τις αλλαγές αυτές, όμως, η Κρητσιώτη διαπιστώνει ότι η ουσία της ταυτότητας των μεταναστών παραμένει ανέπαφη (σ. 155).

Περιγραφές εορτασμού σταθμών του κύκλου της ζωής μας δίνει επίσης ο Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντίνος Χαλκιάς σε άρθρο του για τις θρησκευτικές παραδόσεις των Καρπαθίων της Αμερικής και του Καναδά⁴⁹. Αναφερόμενος στα «Εφτά» των νεογέννητων παιδιών, παρατηρεί ότι ακολουθούν το τυπικό του νησιού, με την αλευρά, «με καρπάθικο αγνό μέλι και βούτυρο ψητάρη, που, από πολύ νωρίς προμηθεύονται οι γονείς του παιδιού από τη γενέτειρά μας» (σ. 46). Ακολουθεί το παραδοσιακό νανούρισμα του παιδιού και Καρπάθικο γλέντι. Ο π. Χαλκιάς επίσης περιγράφει αρραβώνες και γάμους, ονομαστικές γιορτές και επετείους γάμων, αλλά καταδικάζει το έθιμο των γενεθλίων ως «αμερικάνικο» (σ. 47). Επίσης, αναφέρεται στα ψυχοσάββατα, ιδιαίτερα το Σάββατο της Πεντηκοστής, με «καθιερωμένα

ταυτότητα στις κοινότητες της ελληνικής διασποράς», ό.π., 329-338, όπου η συγγραφέας αναλύει τον γάμο ως σύμβολο-κλειδί της ταυτότητας των Καστελλοριζίων της Διασποράς, και ως προς τους μετασχηματισμούς των τελετουργιών και των επιμέρους συμβόλων του.

⁴⁸ Βλ. σχετικά Μαρία ΚΡΗΤΣΙΩΤΗ, «Ο Καρπάθικος γάμος ως μουσικοχορευτικό δρώμενο στις παροικίες της Αμερικής», *Καρπαθιακά Χρονικά*, ό. π., σ. 142-156.

⁴⁹ Κωνστ. Ι. ΧΑΛΚΙΑΣ, «Η προσήλωση των Καρπαθίων Αμερικής και Καναδά στις θρησκευτικές τους παραδόσεις», *Καρπαθιακά Χρονικά*, ό. π., σ. 43-49.

«Τρισάγια» στους τάφους των νεκρών των αποδήμων», αλλά και σε κηδείες και μνημόσυνα, όπου, όπως σχολιάζει, υπάρχει συνήθως «πλουσιότατο φαγητό, η μακαριά, με ψάρι, άσπρο κρασί και ελληνικό κονιάκ» (σ. 46).

Στο ίδιο άρθρο του, ο π. Χαλκιάς αναφέρεται στα έθιμα του εορτολογίου, όπως τηρούνται από τους Καρπάθιους απόδημους της Αμερικής και του Καναδά. Περιλαμβάνουν τα Χριστούγεννα, με παράθεση εθίμων όπως τα κάλαντα, αλλά και φαγητά, μίγμα της Καρπαθιακής, της Ελληνικής αστικής και της Αμερικανικής μαγειρικής παράδοσης: Χριστόψωμα, γουρουνόπουλο, γεμιστή γαλοπούλα, βασιλόπιττα και κουλούρια (σ. 45). Ακολουθούν οι Απόκριες, με τα παραδοσιακά δρώμενα του Πιπεριού, με τις λαγάνες και τα σαρακοστιανά της Καθαρής Δευτέρας «και το απόγευμα αυτής της ημέρας, όλοι ανεξαιρέτως στην εκκλησία για ν' ακούσουν το πρώτο «Κύριε των Δυνάμεων»» (σ. 45). Παραθέτω ένα απόσπασμα που αναφέρεται στον εορτασμό του Πάσχα: «Μετά την Ανάσταση, που κατά την παράδοση, θα πάρουν το Φως στα σπίτια τους και θα κάμουν μ' αυτό τον σταυρό στις πόρτες των σπιτιών τους, για να αποδιώκεται το κακόν απ' αυτά, το τσούγκρισμα των πασχάλινων κόκκινων αυγών, θα στρωθεί το τραπέζι τους με το παραδοσιακό Φτο – το γεμιστό ψητόν αρνί – ο οβελίας – γεμάτο, από τούρτες, από κουκνούκους, από κόκκινα αυγά, και πολλές φορές, από έστω και ελάχιστη δρίλλα που άλλοι κάνουν εδώ, κι άλλοι την προμηθεύονται, είτε από την Κάρπαθο, είτε από το Μαρούσι, και μαζί μ' αυτά δεν λείπουν και τα βαρελόττα των μικρών και των μεγάλων, υποδηλώντα τη χαρά της Ανάστασης» (σ. 45).

Η περιγραφή μας μεταδίδει, νομίζω, το κλίμα και τη συγκίνηση των απόδημων Καρπαθίων, των απόδημων Ελλήνων γενικότερα, που προέρχεται από την «αναβίωση» αυτή των εθίμων και τους κάνει να νιώθουν πως βρίσκονται στην πατρίδα κατά τις σημαντικές στιγμές του χρόνου και της ζωής τους. Τα Καρπαθιακά Λευκώματα, οι εφημερίδες και τα περιοδικά, είναι γεμάτα από ανάλογες πληροφορίες εορτασμού και αναβιώσεων εθίμων στον αστικό Ελληνικό ή εξω-Ελληνικό χώρο, όπου βρίσκονται Καρπάθιοι μετανάστες. Δειγματοληπτικά, αναφέρω τις εξής: Ο Μιχαήλ Χιώτης παραθέτει τις δραστηριότητες των Απεριτών της Αττικής, συμπεριλαμβάνοντας την οργάνωση των Καλάντων, της Βασιλόπιττας του Συλλόγου και της εορτής της Γίλλας την 1. Κυριακή της Ορθοδοξίας⁵⁰. Η Ρέα Κακάμπουρα, που μελέτησε την Αδελφότητα των Απανταχού Ολυμπιτών Καρπάθου «Η Δήμητρα», η οποία εδρεύει στον Πειραιά και στην Αμφιάλη, αναλύει τους τρόπους «συμβολικής ενδυνάμωσης του γενέθλιου τόπου» των Ολυμπιτών μέσα από την αναβίωση του εθίμου των καλάντων, μεταξύ άλλων εκδηλώσεων⁵¹. Ας προσθέσουμε εδώ και την αναβίωση του ευετηρικού Αποκριάτικου δρωμένου *Καμουζέλλες*, στο οποίο

⁵⁰ Μιχαήλ Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Οι απανταχού της γης Σύλλογοι Απεριτών Καρπάθου «Ομόνοια» και το κοινωφελές έργο τους. Με δραστηριότητες και άλλων Συλλόγων Απεριτών (1890-2006)*, ό.π., σ. 367, 369, 370, 382-3.

⁵¹ Ρέα ΚΑΚΑΜΠΟΥΡΑ, «Η οικονομική και συμβολική ενδυνάμωση του γενέθλιου τόπου: Η Αδελφότητα των Απανταχού Ολυμπιτών Καρπάθου «Η Δήμητρα», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 607-608.

αναφέρθηκε η Μαρία Ανδρουλάκη στο παρόν συνέδριο⁵². Μια καλή αποδελτίωση των εορτασμών και πολιτιστικών εκδηλώσεων των Καρπαθίων μεταναστών εσωτερικού και εξωτερικού από τα φύλλα της *Καρπαθιακής Ηχώ*ς (1966-81) μας δίνει επίσης ο Χαράλαμπος Μπαμπούνης. Στην εργασία του, μεταξύ άλλων, αναφέρεται στον ετήσιο εορτασμό με Καρπάθικο τραπέζι, της εορτής του Αγίου Γεωργίου στο Διόνυσο Αττικής, εκκλησίας που ανήκει στον Σύλλογο των Απανταχού Καρπαθίων⁵³.

Τέλος, αξίζει ν' αναφερθώ στην αναβίωση του Απερίτικου εθίμου του Κά(τ)σουνα στο New Jersey της Αμερικής, όπως μας την περιγράφει ο Βασίλης Μ. Μικροπανδρεμένος στο περιοδικό *KARPATHOS*: Το αυθεντικό έθιμο ήταν αγερμικό και ετελείτο από τη Λαμπρή Δευτέρα, όταν ομάδα ανδρών, με συνοδεία οργάνων, περιόδευαν τα σπίτια του χωριού τραγουδώντας ευχές και επαινετικά λόγια στον νοικοκύρη του σπιτιού και στην οικογένειά του. Ένας άνδρας κρατούσε τον κάτσουνα, ένα μεγάλο κομμάτι πεύκου, με τέσσερα πλευρικά χαλιά, δηλαδή κλαδιά. Στα πευκόχαλα αυτά περνούσαν οι νοικοκυρές λαμπριάτικα κουλούρια και αβγούλες, που, μετά το τέλος της περιόδου σ' όλο το χωριό, καταναλώνονταν από την ομάδα των ανδρών σε γλέντι που οργάνωναν προς τούτο. Ενδιαφέρει να παραθέσουμε την αναβιωμένη μορφή του εθίμου στη Διασπορά, μαζί με τα σχόλια του συγγραφέα του άρθρου: «Το ανδρικό τμήμα του συλλόγου Απεριτών «Ομόνοια», σε μια προσπάθεια αναβίωσης του εθίμου, πραγματοποίησε τον περασμένο χρόνο το έθιμο του Κάτσουνα, στο Claremont Chateau (Wayne, New Jersey) του συμπατριώτη μας Ν. Διάκου. Ο πρόεδρος του Συλλόγου κ. Αλέκος Ι. Μικροπανδρεμένος αναφέρθηκε στο έθιμο και τους λόγους για την αναβίωσή του, ενώ ακολούθησε γλέντι και χορός με την συνοδεία Καρπαθιακών οργάνων. Ο Κάτσουνας κατασκευάστηκε και προσφέρθηκε δωρεάν από τον συμπατριώτη μας κ. Αλέκο Ηλιάδη. Τα λαμπριάτικα κουλούρια και οι αβγούλες παραχωρήθηκαν από τις κυρίες και δεσποινίδες του συλλόγου, ενώ επιχειρηματίες της περιοχής πρόσφεραν τα βραβεία για τη λαχειοφόρο αγορά που ακολούθησε»⁵⁴. Το απόσπασμα αυτό εκφράζει καθαρά τις νέες ανάγκες (π.χ. χρηματοδότηση προγραμμάτων) που υπαγορεύουν τέτοιες αναβιώσεις εθίμων, καθώς και τους νέους φορείς και τους τρόπους με τους οποίους τελούνται τα έθιμα (οργάνωση από τον Σύλλογο, με δωρεές από διάφορους). Παρά ταύτα, το έθιμο διατηρεί τη συμβολική του σημασία στη Διασπορά, ή την επαναποκτά μέσα από την αναβίωσή του.

⁵² Βλ. στον παρόντα τόμο Μαρία ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ, «Χρόνος, μνήμη και συλλογικότητα στην παροικία των Ολυμπιτών στην Αττική. Το έθιμο *καμουζέλλες*», ανακοίνωση στο 16. Συμπόσιο της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου (Πειραιάς, 5-8.11.2009).

⁵³ Χαρ. ΜΠΑΜΠΟΥΝΗΣ, «Αποτυπώσεις της Καρπαθιακής μετανάστευσης: Η εφημερίδα *Καρπαθιακή Ηχώ*, 1966-1979», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό.π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

⁵⁴ Βασίλης Μ. ΜΙΚΡΟΠΑΝΔΡΕΜΕΝΟΣ, «Ο Κά(τ)σουνας», *KARPATHOS*. Official Publication of the Federation of Karpathian Societies of America, Inc., vol. XIV, no 31 (October 1993), σ. 60.

Ο υλικός κόσμος της καθημερινότητας που μας περιβάλλει, συμπεριλαμβάνοντας το σπίτι μας, με την επίπλωση και τη διακόσμησή του, την ενδυμασία μας και το φαγητό που καταναλώνουμε, αποτελεί τον πιο έγκυρο και χαρακτηριστικό δείκτη της ταυτότητάς μας. Αρκετοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τη μελέτη των τομέων αυτών στην Καρπαθιακή Διασπορά, ξεκινώντας πάλι με τις σημαντικές επισημάνσεις της Anna Caraveli, με αφορμή την οργάνωση της έκθεσης στο Μουσείο Τέχνης της Βαλτιμόρης. Η Caraveli διαπίστωσε ότι οι μετανάστες αναδημιούργησαν το Ολυμπίτικο σπίτι στη Βαλτιμόρη. Τα σπίτια τους, και τα Καρπαθιακά σπίτια της Αμερικής γενικότερα, επιδεικνύουν ένα μείγμα παραδοσιακών και μη παραδοσιακών αντικειμένων. Το μείγμα αυτό, επισημαίνει η Caraveli, εκφράζει «ένα διακριτό νέο σύστημα εθνοτικής λαϊκής αισθητικής». Και συνεχίζει, περιγράφοντας τι εννοεί: «Αντικείμενα, φαινομενικά αταίριαστα στο μάτι του ξένου, τοποθετούνται μαζί βάσει των συμβατικών αισθητικών κανόνων και μοτίβων του χωριού. Ασημένια και Γιαπωνέζικα μπιμπελό και άλλα διακοσμητικά αντικείμενα συνδυάζονται με καθαρά σύμβολα της Ολυμπίτικης ταυτότητας, για παράδειγμα με ένα ξυλόγλυπτο χάρτη της Καρπάθου»⁵⁵.

Είναι γνωστό ότι η παραδοσιακή ενδυμασία, το καβάι, διατηρείται στην Ολυμπίτικη Διασπορά, τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού. Η Caraveli διαπίστωσε ότι η δημιουργία της παραδοσιακής ενδυμασίας και των προικιών, με ατέλειωτες ώρες ραπτικής και κεντητικής από τις Ολυμπίτισσες της Βαλτιμόρης, ήταν ένας τρόπος αφ' ενός να κρατήσουν την επαφή τους με την πατρίδα και τον πολιτισμό της, αφ' ετέρου να παραδώσουν το ιερό αυτό σύμβολο του πολιτισμού τους στις θυγατέρες τους. Εξ άλλου, η Βιργινία Σκιαδά, που συμμετέχει στον παρόντα τόμο και της οποίας η διδακτορική διατριβή αναφέρεται στον υλικό πολιτισμό της Ολύμπου⁵⁶, σε ένα σημαντικό άρθρο της για την πολιτισμική αλλαγή στην Όλυμπο μέσα από την ιστορία και τη διαδρομή της «κολαΐνας», μας δείχνει πώς η μετανάστευση, ιδιαίτερα των μεταπολεμικών χρόνων, έφερε μεγάλες αλλαγές στο μέγεθος και στον πλούτο του παραδοσιακού αυτού κοσμήματος, με αποτέλεσμα κάθε νέα Ολυμπίτισσα, εντός και εκτός Καρπάθου, να αναμένεται σήμερα να διαθέτει κολαΐνα⁵⁷.

⁵⁵ Anna CARAVELI, *Scattered in Foreign Lands*, ό.π. (χωρίς σελιδαρίθμηση). Για το Καρπαθιακό σπίτι ως κεντρικό σύμβολο της πολιτισμικής ταυτότητας των Καρπαθίων. Βλ. επίσης Ευρυδίκη ANTZOYΛΑΤΟΥ-ΠΕΤΣΙΛΑ, «Το σπίτι της Καρπάθου ως κινητός μουσειακός 'τόπος' πολιτισμικής ταυτότητας και δημιουργικής μνήμης», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό. π., σ. 129-134. Βλ. επίσης Renée HIRSCHON, "Bourdieu in Olympos: The Symbolic Character of the Karpathiko House", στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό. π., σ. 565-579.

⁵⁶ Virginia SKIADA, *Gender and Material Culture: The Social History of Wealth in Olympos, a Greek Insular Village*, διδακτορική διατριβή, New School for Social Research, Ann Arbor, Michigan, U.M.I. 1990.

⁵⁷ Βιργινία ΣΚΙΑΔΑ, «Πολιτισμική αλλαγή και υλικός πολιτισμός. Η κοινωνική ιστορία της «κολαΐνας» στην Όλυμπο Καρπάθου», *Εθνολογία*, 1 (1992), σ. 85-115.

Επιγραμματικά αναφέρομαι στη σημαντική επίδραση των Καρπαθίων τεχνιτών, καλλιτεχνών, θα λέγαμε, του λίθου και του ξύλου, στους διάφορους Ελληνικούς και μη τόπους όπου μετανάστευσαν κυρίως από τον 19. αιώνα. Μια σειρά μελετών πιστοποιεί αυτές τις επιρροές: Οι μελέτες της Ευαγγελίας Γεωργιτισογιάννη για τους Καρπάθιους τεχνίτες στο Ιράν, στο Σουδάν και στην Αιθιοπία⁵⁸, η εργασία της Έφης Ψιλάκη για τους Καρπάθιους τεχνίτες της Κρήτης και τα αποτυπώματα που άφησαν σε «υπέρθυρα, περιθυρώματα και άλλα λαϊκά λιθανάγλυφα της Κρήτης»⁵⁹, της Δέσποινας Δαμιανού για τους Καρπάθιους λατόμους στη Ν. Μάκρη και στο Μαραθώνα⁶⁰ και του Μάνου Αναστασιάδη για την αμφίδρομη σχέση και τις επιδράσεις της μετανάστευσης των Ολυμπιτών ξυλογλυπτών στη διαμόρφωση της ξυλογλυπτικής τέχνης στην Όλυμπο και στο εξωτερικό όπου εγκαταστάθηκαν⁶¹. Οι πιο πάνω ερευνητές επισημαίνουν τη γόνιμη αλληλεπίδραση παραδοσιακών και νέων ή νεωτεριστικών τεχνοτροπιών στο έργο των Καρπαθίων τεχνιτών της Διασποράς, που κατέληγαν στη δημιουργία μιας «κοσμοπολίτικης» λαϊκής τέχνης. Αναφερόμενη στην περίοδο 1898-1913 στην Κρήτη, η Έφη Ψιλάκη γράφει για την τεχνοτροπία των Καρπαθίων λιθογλυπτών που ειδικεύονταν στις επισκευές ναών και άλλων δημοσίων κτηρίων και στην κατασκευή μνημειακών κωδωνοστασίων: «Επιγραφές, ανάγλυφα σύμβολα, γοργόνεια, υπέρθυρα και περιθυρώματα που λαξεύτηκαν από Καρπαθιώτες μαστόρους σώζονται σε δεκάδες οικισμούς της κεντρικής και της ανατολικής Κρήτης. Τα σύμβολα που εντοπίζονται στις περιοχές αυτές συνθέτουν έναν ιδιαίτερο αισθητικό και συμβολικό κώδικα, προϊόν καλής γνώσης των συμβόλων σε άλλες περιοχές, αλλά και αφομοίωσης των ντόπιων. Ο σταυρός, τα αντωπά λιοντάρια και τα οξυκόρυφα δέντρα είναι εκεί-να που απαντώνται συχνότερα»⁶². Παρόμοια, στο άρθρο της Βασιλικής Χρυσανθοπούλου

⁵⁸ Ευαγγ. Ν. ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ, «Καρπάθιοι τεχνίτες στο Σουδάν και στην Αιθιοπία», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Β' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 189-239. Βλ. επίσης, Ευαγγ. Ν. ΓΕΩΡΓΙΤΣΟΓΙΑΝΝΗ, «Καρπάθιοι τεχνίτες στο Ιράν», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 327-340. Βλ. και Evangelia N. GEORGITSOYANNI, "Greek Masons in Africa: The Case of the Karpathian Masons in Morocco", ό.π., pp. 111-120.

⁵⁹ Έφη ΨΙΛΑΚΗ, «Καρπαθιακές μνήμες σε υπέρθυρα, περιθυρώματα και άλλα λαϊκά λιθανάγλυφα της Κρήτης», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνες): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις*, ό. π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

⁶⁰ Δέσποινα ΔΑΜΙΑΝΟΥ, «Καρπάθιοι λατόμοι στη Ν. Μάκρη, Μαραθώνα. Εργασιακές συνθήκες και απόπειρες ένταξης στην τοπική κοινωνία», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 395-424.

⁶¹ Μάνος ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ, «Η διαμόρφωση και εξέλιξη της τέχνης της ξυλογλυπτικής στην Όλυμπο της Καρπάθου», *Καρπαθιακά* (Ρόδος), 1 (2003), σ. 303-326.

⁶² Βλ. Έφη ΨΙΛΑΚΗ, «Καρπαθιακές μνήμες σε υπέρθυρα, περιθυρώματα και άλλα λαϊκά λιθανάγλυφα της Κρήτης», ανακοίνωση στο Συνέδριο *Καρπαθιακή Μετανάστευση Μετανάστευση και*

για τους Καρπάθιους της Καμπέρας Αυστραλίας, διαβάζουμε για το υπέροχο ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ελληνικού Ορθόδοξου ναού του Αγίου Νικολάου Καμπέρας, που φιλοτεγήθηκε από τους Ολυμπίτες Μιχάλη και Νίκο Αναστασιάδη, αποτυπώνοντας την Καρπαθιακή ξυλογλυπτική παράδοση στη μακρινή ήπειρο των Αντιπόδων⁶³.

Άφησα τελευταίο το θέμα της διατήρησης του οικείου κώδικα επικοινωνίας των Καρπαθίων μεταναστών μεταξύ τους και με τους συγγενείς και φίλους τους στην πατρίδα, μέσω μαντινάδων, τόσο προφορικά, στα γλέντια που οργανώνουν, όσο και γραπτά, με την αποστολή και την ανταλλαγή μαντινάδων σε προσωπικές επιστολές και σε τοπικές εφημερίδες, περιοδικά και Λευκώματα. Με το θέμα της έντυπης λαϊκής ποίησης της Καρπάθου και άλλων Ελληνικών νησιών έχω ασχοληθεί σε πολλά δημοσιεύματά μου⁶⁴. Αναφέρω, επίσης, τη διδακτορική διατριβή του Κ. Μελά για το θέμα αυτό⁶⁵. Επίσης, για το θέμα των μαντινάδων για την ξενιτειά, έγιναν δύο ανακοινώσεις στο πρόσφατο Συνέδριο για την Καρπαθιακή Μετανάστευση και Διασπορά, στο οποίο αναφέρθηκα στην αρχή: Της Μαρίας Ανδρουλάκη, με τίτλο «Αναπαραστάσεις της ξενιτειάς στις μαντινάδες της Καρπάθου», και της Σοφίας Χατζηδημητρίου-Παράσχου, με θέμα «Τραγουδισμένη και αφηγημένη ξενιτειά: Σύγχρονη αισθητική θεώρηση». Οι μαντινάδες με θέμα την ξενιτειά είναι ένα από τα πιο δημοφιλή και συγκινητικά θέματα που κυριαρχούν στα Καρπαθιακά γλέντια του καλοκαιριού στο νησί, αλλά και στη Διασπορά του, σε διάφορες περιπτώσεις.

6. Συμπέρασμα

Εστιάζοντας σε αναμνηστικά Λευκώματα Καρπαθιακών Συλλόγων της Διασποράς, σε βιβλία απομνημονευμάτων Καρπαθίων μεταναστών και σε επιστημονικά δημοσιεύματα, η μελέτη αυτή παρουσίασε και ανέλυσε, στο μέτρο του δυνατού, το γλέντι, έθιμα του κύκλου της ζωής, έθιμα του λαϊκού εορτολογίου, τον υλικό πολιτισμό και τη λαϊκή τέχνη, καθώς και την προφορική λαϊκή στιχουργική παράδοση (μαντινάδες) στην Καρπαθιακή Διασπορά. Από την ανάλυση αυτή γίνεται φανερό ότι ο λαϊκός πολιτισμός της Καρπάθου διατηρήθηκε και εξακολουθεί να αναπαράγεται στα διάφορα περιβάλλοντα Αποδημίας και Διασποράς όπου ευρίσκονται οι Καρπάθιοι μετανάστες και οι απόγονοί τους σήμερα, με κυρίαρχο τον

Διασπορά (19^{ος}-21^{ος} αιώνας): Ιστορικές, κοινωνικές και λαογραφικές προσεγγίσεις, ό. π., υπό δημοσίευση στα Πρακτικά του Συνεδρίου.

⁶³ Βλ. Βασιλική ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, «Ο τόπος της πατρίδας στο λόγο και στις εθιμικές τελετουργίες των Καρπαθίων της Κάμπερας Αυστραλίας», στο Μ. Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Κάρπαθος και Λαογραφία. Γ' Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας*, ό. π., σ. 1057-58 και 1074.

⁶⁴ Βλ. σχετικά, Μηνάς Αλ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, *Νεωτερική Ελληνική Λαογραφία. Συναγωγή Μελετών*, δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2008.

⁶⁵ Βλ. σχετικά, Κων. Αντ. ΜΕΛΑΣ, *Η έντυπη λαϊκή ποίηση στην Κάρπαθο (1959-1999)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2001.

ρόλο της οικογένειας (του σπιτιού) και των Συλλόγων στη διατήρηση και τη μετάδοσή του από γενιά σε γενιά.

Είναι επίσης φανερό ότι οι πρακτικοί τρόποι έκφρασης του λαϊκού πολιτισμού, μέσα από τελετουργίες, ενδυμασία και στόλισμα του σπιτιού, χορούς και φαγητό, είναι πολύ σημαντικοί για τη διατήρηση και τη μεταβίβαση της Καρπαθιακής ταυτότητας στη Διασπορά, ιδιαίτερα μάλιστα καθώς απομακρυνόμαστε από τη γενιά των μεταναστών που χρησιμοποιεί την Ελληνική γλώσσα. Όπως είδαμε, οι διαφορετικές συνθήκες και ανάγκες της ζωής στις χώρες εγκατάστασης των μεταναστών και των απογόνων τους, καθώς και οι διαφορετικές αξίες και οι τρόποι που ενσωματώνουν από την περιβάλλουσα κοινωνία, οδηγούν στο μετασχηματισμό των εθίμων που προέρχονται από την Καρπαθιακή παράδοση. Και οι νέες, όμως, αυτές μορφές, εξακολουθούν να δηλώνουν την ύπαρξη Καρπαθιακής ταυτότητας στη Διασπορά.

Ολοκληρώνοντας, παραθέτω ένα απόσπασμα από μαντινάδες, δημοσιευμένες στο Λεύκωμα των Ολυμπιτών της Βαλτιμόρης, που νομίζω ότι συνοψίζει, στο βιωματικό Καρπαθικό ιδίωμα του δικτύου, όσα αναφέρω στα συμπεράσματα. Οι μαντινάδες παρουσιάζονται από τα παιδιά της οικογένειας Βασιλείου και Ειρήνης Πρωτόπαπα, μαζί με τη φωτογραφία τους:

*Τρία αδέρφια είμαστε, στο ξένο μέρος ζούμε,
μα εγώ ο μεγαλύτερος τη Κάρπαθο θυμούμαι.
Κι αν μεγαλώνουμε μακριά απ' τον δικό μας τόπο,
μαθαίνουμε τα έθιμα χωρίς κανένα κόπο.
Γιατί' χομε ακούραστους γονείς και προσπαθούνε,
και του χωριού τις ομορφιές, μας μάθαν ν' αγαπούμε.*

.....
*Μέσω του άλμπουμ και του νου και του γραπτού του λόγου,
στέλλω κ' εγώ παϊνέματα του δικού μας του Συλλόγου.
Το κόπο και το έργο του σ' όλους μας έχει δείξει,
με τη δραστηριότητα που έχει αναπτύζει.
Τα έθιμα διατηρεί σα νά 'ναι στο χωριό μας,
κι είναι το μεγαλύτερο σχολείο τω παιδιών μας.
Ήθη, τραγούδι και χορό μαθαίνουν τα παιδιά μας,
είναι μικρό το ευχαριστώ μέσα απ' την καρδιά μας.
Να' ναι καλά τα μέλη του, με θέληση γεμάτοι,
μα μάθουνε την Κάρπαθο σ' όλης της γης τα πλάτη⁶⁶.*

⁶⁶ Voyage from Olympos. 50 Years in Baltimore/ Οδοιπορικό από την Όλυμπο. 50 χρόνια στην Βαλτιμόρη, ό.π., σ. 115.